

TİMURLENK'İN DİMAŞK'I FETHİ İLE İLGİLİ LATİNCE BİR KAYNAK: VİTA TAMERLANI- RUİNA DAMASCİ (TİMURLENK'İN HAYATI-DİMAŞK'IN HARAB OLMASI)

Timurlenk'in Dimaşk üzerine yürüdüğü yıllarda (1400/1401) Ortadoğuda bulunan Sienalı İtalyan tacir Mignanelli, o bölgede Timurlenk ile Suriye'deki Memlûkler ve Suriye halkı arasında ve özellikle de Dimaşk'ın fethi esnasında meydana gelen hadiseler ile daha sonra Timurlenk'in orada bıraktığı izlerin bizzat görgü şahidi olmuş ve bir müddet sonra da 1416 yılında, gördüklerini ve işittiklerini yazmıştır¹.

Mignanelli'nin Latince olarak kaleme aldığı bu metni, orjinalinden ilk kez, Walter J. Fischel on sayfalık bir giriş yazmak suretiyle İngilizceye çevirmiştir² Fischel bunlara ek olarak çağdaş Farsça ve Arapça kaynakları da kullanıp metne bazı ilavelerde de bulunmuştur. Daha sonra 1985 yılında, Arap tarihçi Ahmet Abdülkerim Süleyman, metni İngilizce çeviriyi esas almak suretiyle Arapçaya tercüme etmiştir. Yazar yaptığı bu çeviriyi, yazmış olduğu *Çerkes Memlûkleri Devleti ve Timurlenk* isimli kitabının içersine II. bölüm olarak aynen koymuştur³. Suriye o yıllarda Mısırdaki hakim olan Burcî Memlûk Devleti'nin bir eyaleti durumundaydı. Timur'un o bölgedeki faaliyetleri ve Timur'un ordusu, şahsı, bir şehri veya kaleyi feth ederken izlediği yol ve güttüğü politika ile bütün bunların yanısıra Suriye'nin o dönemdeki sosyal yapısı hakkında verilen birinci elden kıymetli bilgilerin bulunuyor olması, bize bu çevirinin Türk tarihçi ve bilim adamlarının istifadesine sunulmasının faydalı olacağını düşündürdü ve bu sebeple Latince aslından ilk önce İngilizceye daha sonra da Arapça'ya çevrilmiş olan bu kaynağı Türkçeye çevirip yayınlamaya karar verdik.

¹ Bertrando de Mignanelli'nin hayatı ile ilgili daha geniş bilgi, metni Latince'den İngilizceye çeviren Walter J. Fischel tarafından, çeviriye yazılmış olan girişte mevcuttur. Bak; Walter J. Fischel, "A New Latin Source on Tamerlane's Conquest of Damascus (1400/1401)", *Oriens*, Leiden, 1956, c. 9, s. 206-208.

Ayrıca bizim Türkçeye çeviri yaparken esas aldığımız, Ahmet Abdülkerim Süleyman'ın çevirisine yazdığı önsözde de Fischel'in yazdığı girişten yapılmış olan alıntılar vasıtasıyla verdiği bilgiler de bulunmaktadır. Bu sebeple biz yukarıda tekrar olmasının önüne geçmek için Mignanelli'nin hayatı ve yine yaptığımız çeviride yeterli bilgi bulunduğu için Mignanelli'nin, o dönemde Memlûk Sultanı olan Berkuk ile ilgili olarak yazdığı diğer makale hakkında bilgi vermekten kaçındık.

² Walter J. Fischel, "A New Latin Source on Tamerlane's Conquest of Damascus (1400/1401)", *Oriens*, Leiden, 1956, c. 9, s. 201-232.

³ Ahmet Abdülkerim Süleyman, *Timurlenk ve Devlet el-Memâlik el-Çerâkise mea Tercume Makale el-Kâtib el-Latini De Mignanelli an Hayatı Timurlenk*, Dâr el-Nahdet el-Arabiyye, 1985, Bölüm II, s. 1-47.

Bu işe girişirken elimizde Latince aslından İngilizce'ye ve İngilizce'den Arapça'ya yapılmış olan her iki çeviri de vardı. Biz Türkçeye tercüme yaparken İngilizce çeviri ile Arapça çevirinin her ikisini de karşılaştırmalar yaparak kullandık. Ancak yapılan çeviride Arapça metni esas aldık. Bu aşamada okuyucunun aklına niçin İngilizce çevirinin değil de Arapça çevirinin esas alındığı sorusu gelebilir. Bu durumu da şu şekilde izah edebiliriz; Fischel asıl metni Latince'den İngilizce'ye çevirirken, Arapça ve Farsça kaynakları da kullanarak yaptığı çeviriye bir çok ilaveler yazmış ve zaman zaman kendi düşüncelerini de belirterek bunları muasır kaynaklarla desteklemeye çalışmıştır. Ancak yazar bunları yaparken yani 1956 yılında, o dönemle ilgili olan Arapça ve Farsça kaynakların, birkaç istisna hariç olmak kaydıyla, büyük bölümü henüz yazma halinde ve neşredilmemiş durumdaydı. Fakat aynı metni, Fischel'in yaptığı İngilizce çeviriye kullanarak Arapçaya tercüme eden Ahmet Abdülkerim Süleyman bu işi Fischel'den çok sonra yani 1985 yılında yapmıştır. Kendisinin yaptığı çeviriye yazdığı önsözde de belirttiği gibi; 1956 ile 1985 yılları arasında Fischel'in kullandığı kaynakların hemen hemen tamamı bilim adamları tarafından neşredilerek daha kullanışlı ve daha güvenilir bir hale gelmiş ve daha önceden neşredilen kaynakların da yeni baskıları yapılmıştır. Bu sebeple Ahmet Abdülkerim Süleyman Arapça çeviriye yaparken Fischel'in yazmış olduğu dipnotların arkasına, yapılmış olan bu yeni neşirleri kullanmak suretiyle ilaveler yazmış ve Mignanelli'nin bahsettiği hadiseleri, bazen Fischel'in de kullanmadığı kaynakları da kullanarak desteklemiş veya eleştiriye tabi tutarak meselenin aslını ortaya koymaya çalışmıştır. İşte bu yüzden de, biz Türkçe'ye yapılan tercümede Arapça çevirinin esas alınmasını uygun bulduk. Çünkü gerçekten, 1956 ile 1985 yılları arasında neşredilmiş olan kaynakların kullanılmış olması, Arapça çevirinin güvenilirliğini arttırmıştır.

Biraz önce yukarıda, Türkçe'ye yapılan tercüme esnasında Arapça çevirinin esas alındığını ancak metinlerin karşılaştırılarak kullanıldığını ifade etmiştik. Bu iki çevirinin kullanılması esnasında, Ahmet Abdülkerim Süleyman'ın dipnotlara yaptığı ilaveler hariç tutulursa birkaç istisna dışında iki çeviri arasında çok büyük bir farklılık olmadığını söyleyebiliriz⁴ İngilizce çeviride bulunup Arapça çeviriye alınmamış olan eksikliklerden birincisi; Mignanelli'nin asıl metinde anlattığı, Timur'un adamları ile Dimaşk'taki Yahudiler arasında cereyan eden efsanevi bir hadiseyi eleştirmek amacıyla Fischel tarafından İngilizce çevirinin sonuna konulmuş olan yaklaşık iki sayfalık bir ek'tir. Ahmet Abdülkerim Süleyman bu ek'i Arapça çeviriye niçin almadı bilmiyoruz, ancak bize göre; Timur ile ilgili olarak yapılmış olan abartmaları veya yanlışlıkları ortaya koyan bir örnek olması sebebiyle bu ek çok önemlidir. Bu nedenle İngilizce çeviri'nin

⁴ Burada şunu da belirtmeliyiz ki; herhangi bir metin başka bir dile çevrilirken, çevirenin ufak tefek yorumlarına maruz kalır ve bu da metnin çevrilen dilde daha iyi anlaşılabilmesi için gerektiğinde yapıldığından, herhalde doğal karşılanmalıdır. Yine zannediyorum ki, eğer bizim yaptığımız çeviri, metnin Latince aslıyla karşılaştırılırsa, belki küçük bazı farklılıklar ortaya çıkabilir. Bu sebeple bu ihtimal ile ilgili olarak okuyucunun hoşgörüsüne sığındığımı ve şayet bu metin ilerde Latince aslından çevrilir de ortaya çıkma ihtimali bulunan eksiklikler veya farklılıklar giderilirse bundan memnunluk duyacağımı da belirtmek isterim.

arkasında bulunan bu ek'i çevirip Türkçe tercümenin sonuna ilave etmeyi uygun bulduk. İkinci eksiklik ise; Fischel tarafından İngilizce çeviriye yazılmış olan son dipnot'ta bulunan, Hz. Muhammet hakkında, Ahmet Abdülkerim Süleyman'ın ifadesiyle; "Hz. Peygamberin haketmediği hoş olmayan bazı tabirler" Arapça çeviriye konulmamıştır. Biz de bunların, çevirisini yaptığımız metnin mevzuuyla ilgili olmadığını düşündüğümüzden dolayı Türkçe çeviriye ilave edilmesinde herhangi bir fayda görmedik.⁵

Cüneyt Kanat

⁵ İngilizce metinde bulunupta Arapça'sında bulunmayan yukarıda bahsettiğimiz iki eksiklik, Ahmet Abdülkerim Süleyman tarafından Arapça çeviride, yeri geldiğinde dipnotta ifade edilmiştir.

İKİNCİ KISIM

MİGNANELLİ'NİN, TİMURLENK'İN HAYATI (VİTA TAMERLANI) İLE İLGİLİ MAKALESİNİN TERCÜMESİ

ÖNSÖZ

Bertrando de Mignanelli:

Siena'lı bir İtalyan taciri olan Mignanelli, yaklaşık olarak 1370 yıllarında soylu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. İtalya'yı gençlik yıllarında terk ederek, Dimaşk'ta zengin bir işadamı olup, orada devamlı kalmaya başlayınca dek, yakındoğuda pekçok yeri gezdi. Mignanelli bu konuyla ilgili olarak şunları söyler; "Orada çok büyük bir zenginlik ve itibar buldum, ancak bu çok çaba sarfetmek ve tehlikelere göğüs germekle gerçekleşti". Mignanelli Dimaşk'ta kaldığı süre içerisinde çok iyi derecede arapça öğrendi ve Milan Dükü Giovanni Galeazzo'nun sefiri Jakob de Croze Mısır'a geldiğinde, Mignanelli, ez-Zâhir Berkuk için sözlü ve yazılı olmak kaydıyla tercümanlık yapabildi. Sefir kendisiyle birlikte dükten bir mektup getirmişti. Dük bu mektupta, Sultan Berkuk'tan; Filistin'deki Beyt el-lehm'de bulunan Kilise'nin ıslahı ve ayrıca da Zion dağındaki papazların himayesi için izin talep ediyordu. Mignanelli Dük'ün mektubunu arapçaya çevirdi daha sonra da Sultanın cevabi mektubunu italyanca olarak yazdı. Öyle anlaşılıyor ki Mignanelli İbranceyi de çok iyi derecede biliyordu.⁶

Mignanelli, 1400-1401 kışını, Timurlenk'in Suriye'ye doğru yürüyüp Dimaşk'a hücum ettiğini duyduğu zaman, Kudüs'te geçirdi. Daha sonra Mignanelli en-Nâsır Ferec'in savaş alanından kaçıp Mısır'a giden ordusuna katıldı, sonrada Kıbrıs yoluyla 1402 sonbaharında tekrar Dimaşk'a döndü ve orayı terketmeden önce Timurlenk'in yapmış olduğu tahribatı gözleriyle gördü. Mignanelli Memlûk Devleti topraklarını terkedip Siena'daki vatanına döndükten sonra bir müddet Almanya'nın Konstanz şehrinde kaldı. 1416 yılında da arkadaşlarının isteği üzerine şu iki makaleyi yazdı: 1-Vita Tamerlani (Timur'un Hayatı) veya Ruina Damasci (Dimaşk'ın Harap Olması), 2-Ascensus Barcoch (Berkuk'un Yükselişi), bu ikinci makale; Sultan Berkuk'un hayatını anlatan tafsilatlı bir hal tercemesidir.⁷

⁶ De Mignanelli, Vita Tamerlani, s. 209, 228. Walter Fischel, Introduction to Vita Tamerlani, s. 206-207, *Oriens* c.9, 1956.

⁷ De Mignanelli, Vita...,s.209. Ascensus Barcoch, s.61-62 *Arabica* c.6, 1959. Batılılardan Timurlenk ile ilgili yazanlardan, Kral III. Henri'nin sefiri olarak Timur'un Semerkant'daki sarayına gönderilmiş olan Gonzales de Clavijo vardır. Ancak onun yazdıklarında Dimaşk'ın muhasarası ve harap edilmesiyle ilgili çok az bilgi vardır, çünkü o kesinlikle Suriye'yi ziyaret etmemiştir. Aynı şekilde Akdenizin doğusundaki hemen hemen bütün

Mignanelli, Berkuk'un yanında tercüman olarak çalışmış ve Nâsır Ferec bin Berkuk zamanında Timurlenk'in Suriye'ye olan seferini bütün ayrıntılarıyla duymuştur, Dimaşk'ın harap olmuş halini de bizzat kendisi görmüştür, bütün bunlardan dolayı, o yazdığı tarihi döneme çağdaştır ve yazdıklarının önemi büyüktür, ayrıca onun rivayetleri bir görgü şahidinin anlattıkları olarak kabul edilir. Yazar bu iki makalesinde bize, Mısır'ın ve Suriye'nin; o dönemdeki sosyal, iktisadi ve siyasi hayatıyla ilgili çok faydalı ve geçerli bilgiler vermektedir.⁸

Bu iki makale latince aslından ingilizceye bazı açıklamalar da yapılmak kaydıyla, İslam medeniyeti konusunda mütehassıs olan, Sami dilleri ve edebiyatı hocası, Kaliforniya Üniversitesi Yakın Doğu dilleri kısmı başkanı Profesör Walter j. Fischel tarafından tercüme edilmiştir. Vita Tamerlane'nin tercümesi *Oriens* dergisinin 9. sayısında 1956 yılında, Ascensus Barcoch ise *Arabica* dergisinin 6. sayısında 1959 yılında yayınlanmıştır.⁹

Burada Arapça tercümesini takdim ettiğimiz makale profesör Fischel'in tercümesinden yapılmıştır. İngilizce tercümede yapılmış olan açıklamalar o dönemde yazma olan veya basılı olupta üzerinden çok zaman geçmiş olan kaynaklara dayanmaktadır, daha sonraki gelişmeler ile, şimdi hemen hemen bir çok yazma eser yayınlanmış ve matbu olanlar da yeniden basılmıştır. Ben, Profesör Fischel in açıklamaları yaparken kullandığı bu kaynakları tesbit edip görmenin faydalı olacağını düşündüm. Sonradan neşredilen veya yeniden basılan benim görüpte kullandığım bu kaynaklar geçtiğinde; (*) işareti ile rumuzlandırımdı ki, Profesör Fischel'in kaynakları ile bu kaynaklar birbirinden ayırt edilebilsin. Buna ilaveten Profesör Fischel'in açıklamalarına ek olarak bazı ilaveler yapmak durumunda kaldığımda yine aynı işareti kullandım.

Bu önemli latince kaynağın tercümesini, 15. yüzyıl başlarında Suriye ve Mısır tarihi ile ilgili doğru ve önemli bilgileri ihtiva ediyor olmasından ve Arap okuyucuları ile tarih araştırmacılarına faydası olur dileği ile yaptım.

Başarı Allahtandır.

Dr. Ahmed Ahmet Abdülkerim Süleyman

ticaret merkezlerine uğramış olan tüccar Emmanuel Piloti de gezdiği yerleri ve hadiseleri yazmıştır. Ancak Dimaşk ile ilgili yazdıkları çok kısa ve yüzeyseldir. Yine Fransa kralı II. Şarl tarafından Timur'un sarayına 1403 yılında sefir olarak gönderilmiş olan el-Kas ed-Dominikani Jean da bu konularla ilgili olarak yazmıştır. Son olarak'ta Osmanlı Sultanı Bayezid'in emri altında çalışan ve sonra da Timurlenk tarafından esir alınıp, 1402 yılından 1405 yılına kadar onun yanında yaşayan seyyah J. Schiltberger de bu konuları yazmıştır ve Schiltberger Dimaşk'ta cerayan eden hadiseler ile ilgili bilgiler vermektedir. Bak; Gonzalez de Clavijo, Embassy to Tamerlane, 1403-1406. E. , Piloti, IEgypte au Commencement du guinzieme siecle s. 119-121. W., Fichel, Introduction to vita Tamerlani, s. 204-205.

⁸ Mignanelli'nin hayatı hakkında daha fazla bilgi için bak; W.,Fischel, Intraduction to vita Tamerlani, s. 206 dipnot 2.

⁹ Bu iki makalenin latince asılları hakkında daha fazla bilgi için bak; W. Fischel, Introduction to vita, s. 207, Dipnot. 3, 4.

DE MİGNANELLİ
VİTA TAMERLANI (TİMURLENK'İN HAYATI)

Burada yazacak olduğumuz şeyler, Türkiye ve Suriye bölgelerinin en tehlikeli insanı, yani Timurlenk diye isimlendirilen şahsın, bugün Suriye topraklarında bulunan ve Asya kıtasının üçüncü bölgesinde kabul edilen meşhur Dimaşk şehrini feci şekilde harap etmesi ile ilgilidir.

Ben Sienalı, daha önceden ismi Leonardi de Mignanelli, şimdi ise Beltramus olan kişiyim. 1416 yılında, Almanya'nın Constance şehrinde yapılan genel meclis toplantısında bulunduğum sırada, arkadaşlarımla isteği üzerine, tehlikeli Timurlenk'in Suriye'de yaptığı işleri yazmaya başladım.

1400 yılının Ekim ayında, kötü, kuvvetli ve büyük bir bey olan Tomor Bey veya Aksak Tomor ¹⁰ diye bilinen ve memleketi olan Semi-Aguilonares'den yani bugün kuzey ile doğu arasındaki Tatar ülkesinin arkasından geldi ve daha önce de bahsettiğimiz üzere yaklaşık olarak onun güneyinde bulunan topraklar olan Suriye ve Mısır Sultanının toprakları üzerine yürüdü. Daha sonra da ilk önce, Fırat nehri'nin batısında bulunan ve Kalatü'r-Rum yani "Rum Kalesi"¹¹ diye isimlendirilen kaleyi işgal etti, o sırada bu kale

¹⁰ De Mignanelli Timur ismini daha sonraki sayfalarda şu şekilde açıklamaktadır: "Bu zalim insanın ismi değişik dillere tercüme edilmiştir. Onun gerçek ismi Temur'dur ve Tatar dilindeki manası "Demir" demektir. Timurlenk sakat kaldığı zaman ismine aksak kelimesi ilave edilmiştir, bu kelimenin manası da topal demektir. Bu arada bazıları da bu isimlere ek olarak saygı babından Bey kelimesini ilave etmişlerdir ve daha sonra ismi Tomor Bey olmuştur. İranlılar ise ismine aksak anlamına gelen lenk kelimesini eklemişlerdir ve böylece ismi onların dilinde Timurlenk yani aksak Timur olmuştur. De Mignanelli, Latince olarak yazdığı metinde devamlı olarak batılılar arasında yaygın olan Timur yada Tamerlane yerine; Temur veya Temurlenk lafzını kullanmaktadır. Timurlenk'in resmi olarak ve paralarının üzerinde kullandığı lakapları ise; Emir Gürgen ve Sahip Kıran (Mutlu yıldızların efendisi) ünvanlarıdır. İranlı müverrihler de "Curcan veya Gurgan" diye isimlendirirler ve bunun anlamı da Han damadı demektir. Bu son isimlendirme De Mignanelli tarafından bilinmemektedir. Arap müverrihler ise Timur için genellikle ; Emir, Sultan veya Melik lakaplarını kullanmaktadırlar.

* Bundan böyle Arapça tercümede, Latince asıl metinde ve İngilizce tercümesinde geçen Tomor lafzı yerine her seferinde belirtmeksizin sürekli olarak Timur kelimesini kullanacağız. Timurlenk ile ilgili olarak bak; İbn Tagriberdi, *en- Nucûm* ;; Dâr el-Kutub baskısı, c.12, s.254-270. İbn el-İmad el-Hanbeli, *Şezerât ez-Zeheb fî Ahbar men Zeheb*, c.4, h. 807 senesi olayları, s.62-63.

¹¹ Rum kalesi aynı zamanda Müslümanlar Kalesi olarak ta isimlendirilmektedir. Nucûm'un 6. cildinin 81.sayfasında Timur'un bu kaleye sefer yapmadığı belirtilir. Bu yer ve burada zikredilen diğer yerlerle ilgili olarak bak; Le Strange, *The Lands of Eastern Caliphate*, Cambridge 1905. Gaudefroy- De Mombynes, *La Sırie a Iepoque des Mamelouks*, Paris 1923. W. Popper, *Egypt and Syria under the Circassian Sultans* (Systematic Notes to Ibn Taghri Birdi), U.C. Publ. in Semitic Philology say. xv, Berkeley.1955.

* Bu kale Fırat'ın sağ kıyısında bulunmaktadır, Suriye seferi için bulunduğu konum stratejik olarak Bab er-Reisi ile peşpeşedir. Sultan Eşref Halil, bu kaleyi 1292 yılında ele geçirdi ve o esnada kalenin hamisi Moğollar ve Ermeniler idi, ancak Eşref Halil'in kaleyi almasından sonra buraya Memlûk devletinden bir idareci atandı ve ismi de Kalatü'l Müslimin oldu. Bak; Ebu'l-Fida, *el Muhtasar fî Ahbar el-Beşer*, c.4, s. 26-27. El-Makrizi, *Kitâb es-Sulûk li-Marifeti Duvel el-Mulûk*, c.1, kısım 3, s.788. İbn Kesir, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, c.13, s.

Memlûk Sultanına tabi idi. Sonra, Türkiye, Suriye ve Ermenistan arasında bulunan Malatya¹² (Malmathia) şehrine geldi ve sayılamayacak kadar çok olan askerleriyle şehre yürüyerek, onları bütün şartlarını kabul etmeye mecbur etti. Buradan Fırat nehrini geçerek çok daha uzaklara gitti ve Suriye'ye doğru yöneldi, Fırat yoluyla Halep¹³ (Alapia) şehrine geldi ve burada askerleri kondu. Halep, nüfusu çok fazla ve çok güzel bir şehirdir, bizdeki mil ölçümüne göre burası Antakya'dan sonra 40 mil uzaklıktadır. O sırada Halep'te Naibü's sultan olarak Domordey el Ceyşi (Domordey el Chasichi)¹⁴ bulunuyordu. O genç, kuvvetli ve cesur bir kişi idi. Timurtaş hayatının başlangıcında bizim Salonika diye isimlendirdiğimiz Selanik şehrinde yaşayan bir hristiyandı, ancak daha sonra herhangi bir şekilde müslüman oldu. Daha sonra Timurlenk'in yaptığı işleri fark ettiği zaman, bu düşman¹⁵ karşısında mukavemet etmek istedi ve diğer Saltanat Nâibleri ile halktan ve özellikle de diğerlerine göre daha yakın olan Dimaşk, Trablus, Hama ve Hums şehirlerinin naiblerinden yardım talep etti.¹⁶ Bu davetiyle yaklaşık olarak 30-35 bin kişilik bir ordu topladı. Bu ordu küçük olmasına rağmen büyük bir inat ve cesaretle, Timurlu ordusunun bu mukavemeti aşamayacağına inanmış olarak kıran kırana bir mücadele verdi. Ancak Timur'un ordusu zekice bir plan ile kaçıyormuş gibi yaptı ve böylece Memlûk ordusu için bir ilerleme fırsatı ortaya çıktı, daha sonra Timurlu safları arasına girmiş olan ordu, askerler tarafından aynı anda çember içine alındı ve üzerlerine şiddetli bir şekilde hücum edildi, Bunun üzerine Memlûk ordusu kısa

327. İbn el-Verdi, *Tetimmetu'l- Muhtasar*, c.2, s.388. Timurlenk bu kaleyi feth etmek üzere kale önlerine gelmiş ancak ele geçiremiyerek terkedip Ayıntab'a gitmiştir. Bak; İbn Tagriberdi, *en- Nucûm* c.12, s.265.

¹² Burada, Timurlenk'in 1400 yılı Eylül'ünün 15'inde Sivas'ın fethinden sonra ele geçirdiği Malatya şehri kastedilmektedir.

¹³ Bundan Halep şehri kastediliyor.

¹⁴ Bu 1415 yılında vefat eden Dimurdaş veya Timurtaş el Muhammedi'dir. Halep ve daha sonra da Dimaşk Nâibliği yapmış olan Timurtaş, Memlûk umerasından önemli bir şahsiyettir ve onun renkli hayatı bütün islam kaynaklarında müverrihler tarafından tafsilatlı olarak anlatılmıştır. Bak; *Les Biographies du Manhal Safi*, yay. Wiet, Le Caire 1932, s.146. De Mignaneli "Ascensus Barcoch"un 65. sayfasında bu ismi Domordex el Chasichi olarak zikreder ancak bu yanlıştır çünkü islam kaynaklarında asla bu şekilde geçmez.

* Bundan böyle bu emirin ismini de doğru şekliyle ve her seferinde tekrar belirtmeksizin vereceğiz. Bu emirle ilgili olarak bak; İbn Tagriberdi, *en- Nucûm* , c.14, s.138-39, yay. Dr. Cemal Muhammed Mahraz, onların içinde Muhammed şaltut ta vardır, el-Hey'et el-Misriyye el-Amme lil-Kitâb, 1391/1972. El-Hatib el-Cevheri, *Nuzhet en-Nufûs*, c.2, s.360.

¹⁵ Timurlenk 8 eylül 1400 tarihinde Sivas üzerine sefer yapınca Halep'teki Memlûk emirleri durumun ne kadar tehlikeli olduğunu anladılar ve Kahire'deki Sultan'ı ikaz etmek üzere haber gönderdiler. Ancak bu uyarılar Kahire'de ciddiye alınmadı ve Timurlenk karşısında savaşmak üzere herhangi bir hazırlık ta yapılmadı. Tam tersine İbn Tagriberdi'nin de tekrar tekrar söylediği gibi; "Onların hepsi kendilerini saltanat makamına ulaştıracak olan şeylerle ilgilenip, bunun dışındaki herşeyden uzak durdular." Bak; *en- Nucûm*, c. 6, s.46.

* Bak; İbn Tagriberdi, *en- Nucûm*, Dâr el-Kutub baskısı, c.12, s.217-18.

¹⁶ Memlûk Devleti'ndeki idâri taksimata göre; Saltanat Naibleri ülkedeki bir çok şehirde; Dimaşk, Halep, Trablus, Hama, Hums, ve bunun gibi yerlere tayin edilirdi, ancak ülkedeki şehirlerde bulunan Kale Nâibleri ise diğer naiblerden farklı durumda olan nâibler idi. Kale Nâibi şehrin nâibinden ve diğer nâiblerden müstakil olarak çalışmakta ve yalnızca Sultana karşı sorumlu bulunmaktaydı.

bir süre sonra geriye döndü ve tabii büyük bir bölümü telef olduktan sonra, geri kalanların birer kadın gibi esir edilmesi hiçte zor olmadı. Ordunun esir alınmasından sonra Halep şehri ve oraya komşu olan bölgelerin Timurlenk'e teslim olması gecikmedi.¹⁷ Hakikaten diğerleriyle birlikte esir edilmiş olan Timurtaş onlar gibi zincirlere bağlanmadı ve tam tersine Timurlenk ona kendi emirlerine davrandığı gibi davranıp izzet-i ikramda bulundu. Timurtaş ta Timur'un kuvvetlerine işe yardımcı yaptı ve daha önce Sultan tarafından tayin edildiği yerlerdeki hakimiyet hakkını da muhafaza etti. Timurlenk'in ona böylesine hoşgörülle davranıp ikramda bulunmuş olması sebebiyle de, Sultan'ın ve halkının gözünde şüpheli bir duruma düşerek hain olarak telakki edildi.¹⁸

Timur, Halep şehrine barış içersinde hükmediyorken birgün, elinde esir olarak bulunan, Sultan'ın komutanlarını ve naiblerini huzuruna getirtti. Onlara tayin edildikleri vazifeler ile Sultan adına nasıl hükmettikleri konusunda sorular sordu.¹⁹ Beklediğinin dışında cevaplarla karşılaştığında kafasını sallayarak şöyle dedi²⁰; "şu tamamen aşikar ki,

¹⁷ Timur'un askerleri Halep şehrinin muhasarasına 1400 yılının Ekim ayının 28'inde başladılar ve şehrin teslim alınma işlemi de 1400 yılının Kasım ayının 2. günü tamamlandı. İslam kaynaklarında, Timur'un Halep'i muhasarası, askerlerin hücumu ve yaptığı kötü işlerle ilgili olarak tafsilatlı bilgiler vardır.

* Bak; İbn Kadî şühbe, *Tarih-i İbn Kadî şühbe*, c.4, hicri 803 yılı olayları, s.172-174. İbn Hacer el- Askalani, *İnba el-Gumr*, yay. Dr. Hasan Habeşi, c.2, s.134-135.

¹⁸ Arapça kaynaklar da Timurtaş'ın Timurlenk'ten gördüğü iyi muameleyi teyid etmektedirler. Bak; en-*Nucûm*, c.6, s.52, Burada "Timurlenk'in, Timurtaş'a hilat giydirip ona naiblik için eman verdiği ve onunla birlikte bir çok arkadaşını da gönderdiği" kaydediliyor. Daha sonra Timur'un, Timurtaş'a gönderdiği elçinin, ona arkadaşları önünde söylediği şu sözlerle şantaj yapmaya çalıştığı anlaşıldı; "Timurlenk bu ülkeye yalnızca seninle olan yazışmaları sebebiyle geldi, çünkü sen onu Halep'e gelmesi için davet ederek Halep'i müdaafa edecek herhangi birisinin olmadığını haber verdin", Timurtaş bu söylenenleri işittiğinde çok öfkelenildi. şüphesizki sefirin söylediği şeyler; Timurlenk'in Memlûk ordusunun safları arasına ekme istediği nifak tohumları için onun tarafından düşünülmüş kurnazlık ve hileden başka bir şey değildi. Daha sonra emirler bunu anladılar ve Timur'un planı başarısız oldu. Bununla birlikte muhakkak Timurtaş'ın sadakati konusunda bazı şüpheler de ortaya çıktı. Durum böyle olsa da, Timurtaş, Timur'dan kaçtı ve Sultan tarafından naib olarak tayin edildiğinde Dimaşk'a gitti. Bak; en-*Nucûm*, c.6, s.49-57.

* Bak; en-*Nucûm*, c.12, s.221, İbn Arapşah, *Acâib el-Makdûr*, Vâdi en-Nil Matbaası, Kahire, yıl 1258 h., s.92.

¹⁹ Timurlenk'in hemen hemen her yerde ulema ve kadılar ile tartışmaktan hoşlandığı bilinen bir şeydir ve bu bütün kaynaklarda belirtilir. Timur, Suriye ulemasına da soru sormaya adet haline getirmişti. Daha sonra verdikleri cevapları sebep olarak kullanarak onları ya işkenceye tabi tutuyor yada bir çoğunu katlediyordu. Bak; *İbn Arabşah*, c.6, s.53, 54, 66-70, *es-Sehâvi*, c.3, s.47.

* Bak; en-*Nucûm*, Dâr el-Kutub baskısı, c.12, s.226-227.

²⁰ Timurlenk çok az Türkçe ve Farsça bilip Arapçayı da hiç anlamadığından muhakkakki mütercim kullanmak zorundaydı. Büyük olasılıkla da bu mütercim; 1403 yılında vefat eden meşhur alim Abd el-Cabbar bin el-Numandır. Bu şahıs İslam hukuku alimlerindedir, kendisi Suriye'ye Timur ile beraber gelmiş olup Timur tarafından tartışma ve münakaşaların yöneticisi olarak takdir edilmiştir. Nitekim Halep ve Dimaşk uleması ile yapılan tartışmaların çoğunu Timur adına bu zat idare etmiştir. *Menhal*'de (varak 148 b) Timurlenk'in mütercimi olarak isimlendirilmiştir. Yine bak; *Sehâvi*, c.4, no: 103, s.5-17. *İbn Arabşah*, c.1, s.632.

hepiniz, sizi böylesine büyük bir vazifeye tayin eden geri zekalı ve hakir sultanın hükmü altında çalışan tembellersiniz." Sonra Dimaşk Naibi²¹ ile başlayarak onların hepsine, kendilerinde var olduğunu zannettiği nesepleriyle ilgili faziletleri sordu. Timur onlarda övünülecek herhangi birşey bulamadığı zaman şöyle dedi;"Gerçekten sizler faziletten ve şereften yoksun olduğunuz için, hayvanların ve domuzların çobanı olmaktan başka hiçbir değeriniz yoktur." Bu şaşırtıcı birşey değildir çünkü onların hepsi köle ve hayvan çobanı olarak satın alınmışlardır. Daha sonra Timurlenk çok sayıdaki adamlarını huzuruna çağırdı ve sultan'ın adamlarına göstererek şunları söyledi; "Sizler bu adamlar gibi misiniz ? Biz onları küçüklüğünden beri tanıyoruz, onlar hükmetmeyi hakettiler ve apaçık ortadadır ki onlar sizin yaptığınız gibi hayvanları gütmедiler." Timur'un adamları ise, üst tabakadan olarak doğmaları sebebiyle daha şerefli ve uzun yıllar verdikleri uğraştan dolayı da faziletli ve temayüz etmiş insanlar idi. Timur sultan'ın adamlarına böyle bir suçlama yönelttikten sonra onları şeker kamışı hasadında amele olarak çalıştırdı. Yine onlara, atlar için çeşitli hububat, ot ve saman, ordunun ihtiyaçları için gerekli olan iase ve ağaç kütüklerini taşıttı. Bu esnada da onlara şöyle bağırarak emrediyordu; "Çalışın bakalım çiftçiler, çünkü siz bu işten başkasına layık değilsiniz". Aslında Timur onları ihtiyacı olduğundan dolayı çalıştırmıyordu, çünkü elinde yeterince adam vardı. Ancak onun amacı bu insanları tahkir etmek ve küçük düşürmekti.

Bütün bu işleri tamamladıktan sonra, o adamları esir olarak yanında alıkoydu, daha sonra alay edercesine elçilerini ciddi olmayan barış mesajı ile Sultan'ın başkenti olan Kahire'ye, çocuk yaştaki Sultan, Berkuk'un (Barcoch)²² oğlu Ferec'e²³ gönderdi.

Olayların daha sonra ortaya koyduğu gibi onun hedefi barış yapmak değil, Sultan'ın ve ülkesinin durumu hakkında casusları vasıtasıyla bilgi edinmek ve nifak

* Bak; el Hatib el-Cevheri, *Nuzhet en-Nufûs*, c.2, s.89, burada da; Timurlenk ile birlikte dört fakih'in varlığından ve onlardan birisinin de, Abd el-Cabbar olduğundan söz edilmektedir. Fischel, *Ligâi ibn Haldun li-Timurlenk*, s.121, dipnot no: 55. '

²¹ Bu naib, Halep'in müdafaasına yardım etmek üzere gelen ve sonra Timurlenk tarafından esir edilerek, Timur'un sefirini öldürmekten sorumlu tutulan ve bu sebeple de Timur tarafından öldürülen Seyfeddin Sudun idi. Bak; *Menhal*, Neşreden; Wiet, s.460, No 1119.

* İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, c.12, s.224 te şunları zikrediyor; "Timurlenk elinde esir olan emirlerin büyüklerini zincirlerle bağlı ve başlarında da şam Naibi Sudun olduğu halde huzuruna getirtti; Sonra onları azarlayıp tehdit ederek dövdü ve şam Naibi Sudun'u da elçisini öldürdüğünden dolayı kınadı ve arkasından onların herbirisini adamlarına teslim ederek hapsedirdi."

²² De Mignanelli Sultan Berkuk'un ismini her zaman yukarıdaki gibi yazıyor. Bak; De Mignanelli'nin bu sultan için yazdığı hal tercemesi olan; *Ascensus Barcoch*. Bu makalenin ingilizce çevirisi ilaveler ile neşredilmiştir.

* *Ascensus Barcoch'un* latince den ingilizceye tercümesi Walter Fischel tarafından *Arabica*, sayı 6, 1959 da neşredilmiştir.

²³ O dönemde Memlûk Sultanı, ez-Zahir Berkuk'un oğlu Melik en-Nasır Ferec'tir. Ferec 1389 yılında doğdu ve 10 yaşında iken 1399 yılının Haziran ayının 20 sinde tahta oturdu, sonra 1405 yılında azledildi ancak 70 gün sonra saltanatı geri aldı ve Sultanlığı 1405 yılının Haziran ayından 1412 yılına dek 24 yaşındaki vefat tarihine kadar devam etti. Bak; *en-Nucûm*, c.6, s. 270.

* En-Nasır Ferec sultanlıktan, 25 Muharrem h. 815 yılında azledildi ve 16 safer 815 yılında katledildi. Bak; İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, c.13, s. 146-147.

tohumları ekmek idi.²⁴ Arapçada Halep diye adlandırılan Alepia şehri, İtalyan mili ile Kahire'den 700 mil uzaklıkta bulunuyordu. Bu sırada Sultan 14 yaşında idi ve yönetimi; kendini büyük gören genç adamlardan oluşan bir meclis vasıtasıyla gerçekleştiriyordu. Ekim ve Kasım ayları boyunca elçiler barış mevzuunu görüştüler ve sonunda şuna karar verdiler; Timur Sultan'a oğlu gibi muamele etmeye taraftardır ancak şu şartlarla: Bundan böyle altın ve gümüş paralar Timur'un adına basılacak ve camilerde hutbe Sultan adına değil Timur adına okunacaktı. Bunlara ilaveten Timur, askerlerine vermek üzere para talebinde bulundu ki bu büyüklükteki miktarı İtalya'nın tamamı bile topalayamazdı. Bütün bu taleplerden amaç bölgeye tamamen hakim olup hükmetmek idi.²⁵ Sultan, yaşının küçük olmasına karşın bu isteklere olumlu cevap verme taraftarı değildi, ancak bunu danışmanlarının isteği üzerine yaptı.

Böylece, onlar görüşmeleri ve soruşturmaları bittiği zaman Halep'e geri dönmek üzere oradan ayrıldılar. Sefirlerin yavaş yavaş geriye döndükleri esnada da, Timur şehri ve o bölgeyi tamamen düzene soktu. O sırada onlara işkence etmeyip azap vermedi ve onlar için saklı tuttuğu gazabını dönüşünden sonraya bıraktı. Yine aynı şekilde kendi tabiatında bulunan kötü huyları açığa vurmadı, ancak Dimaşk kalesinden çok daha yüksekte bulunan sağlam kaleye yani Halep kalesine hücum emri verdi. Bu kale o bölgedeki diğer kalelerden daha güzel ve daha yüksekte idi. Kalenin içersinde bulunanlar kaleyi mükemmel bir şekilde müdafaa ettiler. Nihayet, hendeklerin içersinden atılan oklarla, onları öldürsünler diye görevlendirilmiş olan Sultan'ın adamlarına, Timur hendekleri doldurma emrini verdikten sonra, kale yukarıda bahsedilen Timurtaş'ın aracılığıyla teslim oldu ve savaşa geçici olarak son verildi.²⁶

Kasım ayının sonunda, Yahudi cemati kendi aralarında mutad olduğu üzere bir bayramlarını²⁷ kutlamak istedikleri zaman, Timur taraftarlarının yağma hareketine devam edeceği korkusuyla mabetlerinde toplanmışlar ve huşu içersinde ibadet etmişlerdir. Ancak onlar kendilerini korumanın yanısıra, yanlarında değerli olan taşınabilecek bütün eşyalarını da mabetlerine getirmişlerdi, bu eşyalar arasında; paralar, mücevherler ve buna benzer değerli eşyalar vardı. İşte bu sırada Timur'un askerleri arasındaki Yahudilerin dilini çok iyi bilen savaşçılar, Yahudilerin yaptıklarını öğrenince Timur'un da muvafakati ile mükemmel bir şekilde silahlanmış olarak ve yahudilerin

²⁴ Arap kaynakları, elçilerin, Kahire deki Sultan Ferec'e gönderildiğini teyid etmektedir.

* İbn Tagrıberdi'nin *en-Nucûm ez-Zâhiresin*'de ve el-Makrizi'nin *Kitâb es-Sulûk*'unda geçtiği üzere; Timur'un Sultan en-Nasır Ferec'ten sulh talebi, Ferec'in Dimaşk'a ulaştığı zamana tekabül eder bundan öncesine değil. Bak; İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, c.12, s.235. el-Makrizi, *Sulûk*, c.3, kısım 3, s. 1042.

²⁵ Özel şartlardan; paranın Timur adına basılması ve camilerde hutbenin Timur adına okunması arap kaynaklarında geçmiyor, ancak yalnızca Farsça kaynaklarda buna rastlanıyor. Bak; *Serefeddin* III, s. 318-320. Piloti de Crete, *L Egypte*, s. 119-120.

²⁶ 1400 yılında Halep'in harap edilmesinden sonra, Timur yaklaşık olarak orada bir ay kadar kaldı ve ardından Ba'lebek yoluyla güneye Dimaşk yönüne doğru yürüyüşe geçti. Bak; *en-Nucûm*, c.6, s. 50-53.

* Bak; *en-Nucûm*, *Dâr el-Kutub* baskısı, c.12, s. 225-228. el-Makrizi, *Kitâb es-Sulûk*, c.3, Kısım 3, s.1035-1038.

²⁷ De Mignanelli'nin üstü kapalı olarak işaret ettiği Kasım ayının sonundaki Yahudi bayramı; Chanukka veya hafta sonundaki dini tatil günleri olan Sabbath olabilir mi ?

yaptığı gibi ibadethaneye giderken giyilen, onların tektip elbiselerine benzer şeyler giyerek mabede gittiler. İçeriye başlarını saygıyla öne eğmiş olarak ve dualar mırıldanarak girip onlara; "Biz sizin kavminizdeniz, sizler gibi Yahudiyiz" dediler. O ahmaklar da, bu gelenlerin mukaddes kitaplar, Mezamir, Talmud ve bütün kutsal Yahudi kitapları hakkındaki güzel konuşmalarını dinlediler ve özellikle de onların, çok az kişinin anladığı ve haberdar olduğu, çok bilinen bir kitap olmayıp, yanlış ve İncilin tahrif edilmiş bir nushası olan Talmud'u bildiklerini işitince bütün söylenenlere inandılar.²⁸

O adamlar mabede ibadet için geldiklerini, büyük Yahudi ilahuna taptiklarını ve bu Yahudiler ile mallarını himaye ederek, köpeğin sadakatine benzeyen bir vefa ve kardeşlik duygusu ile müdafaada bulunacaklarını söylediler. Ayrıca onlara istikbalde ebedi bir kardeşlik ruhu için geldiklerini belirterek mabede olan saygılarını ortaya koydular. Buna ilaveten, Timur'un şehri talan etmeyi istediğini söyleyerek, bütün sahip oldukları şeyleri daha güvenli bir yer olduğu için mabede getirmelerini telkin ederek göstermelik dostça tavırlarla onlara, kendilerini himaye edeceklerine dair söz verdiler. Bu ahmak ve akıldan yoksun Yahudiler söylenen herşeye inandılar ve kendilerine alışılmış olandan çok daha fazla lufufta bulunduğunu düşünerek Allaha binlerce defa şükrettiler. Duydukları sevinçten ve kibirden şuuruları karmakarışık olan bu insanlar, Hristiyan Prenslere, bu doğru olmayan Yahudi mezheplerinin liderlerine gereken değer verilmediğinden ve kendi mezheplerine davrandıkları gibi davranmadıklarından, mübalağalı bir usuplâ küfretmeye başladılar. Bunlar daha sonra teşekkür etmeye başlayıp, seslerini yükselterek bu büyük emir sebebiyle başlarına gelenlerden dolayı ibadet ettiler, çünkü bu ahmaklar yarın neye maruz kalacaklarını anlamamışlardı.²⁹

Evler tamamen boşaltıldığında mabet iyice doldu ve Timur'un adamları olan sahte yahudiler silahlı oldukları halde içeriye girdiler. Yahudilerin hepsini büyük küçük demeden kadınlar da dahil olmak üzere katlettiler, yalnızca kadınların içersinden bazı güzel genç kızlar mabette tecavüze uğradıkları için hayatta kalabildiler, fakat bunların dışındaki kızların hepsi de öldürüldü. Mabet'in kan ve pislikle kirletilmesi tamamlandığında hazineler dışarıya çıkartılıp mabet boşaltıldı. Timur'un adamları, mücevherler paylaşılırken Yahudilerin aptallığına gülüyorlardı. Timur'un askerleri içersinde İbraniceyi, Yunanca'yı ve diğer bütün dilleri bilen çok maharetli adamlar vardı. Yine aynı şekilde böylesine maharetli olan adamları, Astroloji ilmini, Mühendisliği, Sihir ve Sihirbazlığı, ayrıca da o dönemde bilinen geçerli ilimlerin her türünü biliyorlardı.

Sefirler gecikmelerini tekrarladıktan ve casuslukla ilgili çalışmalarını tamamladıktan sonra Kahire'den geriye döndüler. Beraberlerinde Sultan'ın Timur'a

²⁸ Timurlenk'in askerleri içersinde Yahudilerin olması ve bunların İbranice'yi, İncili ve Talmud'u bilmeleri inanılması güç bir şeydir.

²⁹ Timurlenk'in Halep'i kuşatması esnasında, De Mignanelli'nin Yahudilerle ilgili olarak aktardığı bu rivayetler, tarihi hakikatlerden uzak ve yalnızca efsaneden ibarettir. Daha fazla bilgi için İngilizce çevirinin sonundaki ek'e bakınız. Arapça çeviriye alınmamış olan bu ek İngilizce metinden tercüme edilerek Türkçe çevirinin sonuna konmuştur. (ç. n.)

gönderdiği cevabı da getirdiler ve onun Timur'a karşı hazırladığı orduyu anlattılar. Timur da askerlerinin hazırlığını tamamlayıp rahat bir şekilde Sultan'ın gelişini bekledi. Timur Sultan'ı esir olarak ele geçirmeyi, kendisinin Dimaşk'ı istila etmesini kolaylaştıracağından dolayı istiyordu. Bunu da, Sultan'ı, kendisinin kontrol altına aldığı dar bir geçitten geçmesini sağlamak suretiyle gerçekleştirmeyi düşünüyordu. Sonunda da bu durum gerçekleşti, Sultan bahsedilen yere yanında büyük bir kuvvet olmaksızın ancak güzel görünümlü ve sayısı kırk bine varan bir orduyla geldi. Sultan'ın adamlarının kullandığı atlar çok iyiydi, miğferlere, zırhlara kalkanlara, yani bir ordunun ihtiyacı duyacağı herşeye sahiptiler. Yalnızca alışık olmadıkları diz ve kalça muhafazaları yoktu. Sultan ordusuna takviye olarak katılmış olan gençlerden daha az cesur olanlarını, ülkesinde adet olduğu üzere memlûk olarak sattı.

Daha sonra Sultan Dimaşk'a gitmek üzere yola çıktı,³⁰ Timurlenk'te kuvvetleriyle aynı şeyi yaparak onu takip etti ve eşit kuvvetlerle iki ordu Dimaşk'a doğru yöneldiler. Dimaşk ile Kahire arasındaki mesafe İtalyan mili ile 500 mil idi. Halep ise Dimaşk'tan sonra yaklaşık olarak 200 mil idi ve Halep kuzeye doğru düşerken Kahire birazcık güneybatı yönünde bulunuyordu. Böylece her iki taraf ta, Dimaşk ortada olmak kaydıyla, Timurlenk kuzeyden, Sultan ise güneyden şehre doğru yaklaştılar. Çocuk yaşta olan Sultan gece olunca kuvvetleriyle birlikte konaklıyordu.³¹ Böylece her iki kuvvette birbirlerine yaklaşmış ve Dimaşk'ta ortada olmak kaydıyla durdular.

Her iki taraf arasında şiddetli çarpışmalar oldu, Sultan'ın askerleri sebat ve şerefle Timur'un askerlerine karşı müdafaada bulundular. Yeni yıla yaklaşılırken normalin dışında olan bir şiddette çarpışma oldu,³² Timurlenk bu sırada Dimaşk'ın yaklaşık olarak

³⁰ Sultan Ferec, düzenli orduları ile yanında emirleri ve kadıları olduğu halde Kahire'yi 19 Kasım 1400 yılında terketti. (Bak; *es-Sulûk* , varak 124 ve en-*Nucûm*, c. 6, s.55.) Sonra askerinin savaşa giderken düzenli olarak ordugah kurduğu ilk yer olan ve Kahire'nin bir kaç mil kuzeyinde bulunan Reydaniyye'ye yöneldiler. Öncü kuvvetler Reydaniyye'den 26 Kasım da ayrıldılar, sonra da Sultan esas kuvvetlerle 28 Kasım 1400 yılında onları takip etti. Ferec Gazze'ye 8 Aralık'ta ulaştı, sonra 14 Aralık'ta oradan hareketle 23 Aralık'ta Dimaşk'a vasil oldu. Ordugaha gidinceye dek te öncü kuvvetleriyle birlikte kalede kaldı. Bak; *en- Nucûm* , c.6, s.58.

* Bak; Dâr el-Kutub baskısı *en-Nucûm*, c.12, s.229-232., el-Makrizî; *Kitâb es-Sulûk*, c.3, kısım 3, s.1037-1040.

³¹ Ferec'in ordugahı Yelboğa Kubbesi'nin yanındaydı, bununla birlikte İbn İyas'a göre ordugah kalenin batısında ve şehir surlarının dışında Kasr el-Eblag'da idi. Bak; *İbn İyas*, c.1, s.323.

* İbn İyas'ın *Bedâyi' ez-Zuhûr*'unda (c.1, kısım 2, s.605-606.) en-Nasır Ferec Dimaşk'a Cemadi el-Ula'nın 6 sında girdi ve büyük meydana inerek Kasr el-Eblag'a yerleşti. Cuma namazını Dimaşk'ta kıldıktan sonra şehrin üst tarafındaki Yelboğa Kubbesi'nin yanındaki çadırına gitti.

³² Bütün kaynakların herbiri, o sırada yapılan çarpışma ve savaşlarla ilgili olarak bize ayrıntılı olarak bilgi verirler. Arap kaynaklarına göre bu çarpışmalardan bazıları iki ordunun öncü kuvvetleri arasında 25 Aralıkta, yüz Memlûk süvarisinin bin kişilik Timur'un öncü kuvvetlerini bozguna uğrattığı sırada vuku bulmuştur. şerefeddin'in kendisi de bizzat, Mısır'lı süvarilerin, dünyanın en iyi süvarisi olduğunu zikreder. Bak; *Şerefeddin*, III, s.313.

beş kilometre kadar civarında bulunuyordu,³³ aynı anda Sultan'ın askerleri ise diğer taraftaydılar, ancak şehre daha yakın idiler. O sırada Sultan'ın askerleri kendilerinden emin ve cesurca davranır bir durumdaydılar ve o anda düşman üzerine yönelmeleri gerçekten delilikti, çünkü karşılarındaki gücün sayısı çok fazlaydı ve bu durum da onlar için hiç iyi değildi. Ben sanıyorum ki, eğer Sultan toprakları üzerindeki askerlerin hepsini toplamış olsaydı düşmana karşı zafer kazanırdı, ancak o, kendisine hükmeden kendini beğenmiş gururlu gençlerin tavsiyelerini dinledi ve tecrübeli, yaşlı danışmanlarını hoş olmayan bir şekilde reddetti.

Gıtas bayramından sonra Ocak ayında çok şiddetli ³⁴ bir çarpışma oldu, bu çarpışmaya askerlerin tamamı iştirak etmediği gibi, düzenli bir muharebe de olmadı. Başlangıçta Sultan'ın adamları galip geldiler, sonra Sultan'ın askerleri tarafından mecbur bırakılan bir kısım düşman askeri ordugahlarına doğru kaçtılar, ancak her hal ve karda belli başlı kaynakların büyük çoğunluğu bu işin daha önce de tekrar edilmiş olan bir hileden ibaret olduğunu söyler. Bu kaçanlar Timur'un ordugahına, Sultan'ın adamlarına büyük sayıda asker toplayabilsinler diye geldiler. Bunlar, yüksek sesler, haykırışlar, borazan sesleri ve diğer aletler ile onların üzerine hücum ettiler, savaş alanında her iki taraftan da o kadar çok insan öldü ki, bunların adedi sayılamayacak kadar çoktu. Sonunda Sultan'ın adamları böylesi büyük bir orduya karşı mukavemet edemeyip başarısız oldular ve geri dönmek zorunda kaldılar. Onların cesarete ve kuvvete olan ihtiyaçları, ok ve mızrağa olan ihtiyaçtan daha fazla idi ve onların müdafaaları Dimaşk önlerine kadar ulaştı. Sonunda ordugahlarına kaçtılar ve Timurular onların bir bölümünü öldürdüler, büyük bir bölümünü de esir aldılar.³⁵

Ertesi günün gecesi çok fazla üzüldüler ve sabahına Timur'un askerlerine karşı verdikleri savaşa tekrar döndüler, ancak başarısız oldular ve bağırıp çağırmaktan ağlamaktan kendilerini alamadılar. Ertesi gece onlar kaçtıktan sonra bu haleti ruhiye içerisinde iken Timur'un askerleri yeni bir düzenleme ile geriye döndüler, bu da; kuzeyde Timur'un çadırından itibaren yarım daire olmuş bir ay şeklini alarak ve doğu yanında ise

* Timurlenk' in öncü kuvvetlerinin uğradığı hezimetle ilgili olarak şu Arapça kaynaklara bak; İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, c. 12, s. 233. el-Makrizi; *Sulûk*, c. 3, kısım 3, s.1041-1042, İbn İyas; *Bedâyi' ez-Zuhûr*, c.1, kısım 2, s.606.

³³ Timurlenk'in bulunduğu kontrol noktasının ismi Kubbetü Seyyar idi. Bu nokta tepenin yamaçlarında ve Yelboğa kubbesinin iki mil kadar batısındaydı. Burası yalnızca Dimaşk'a değil Mt. Harman dağı da olmak üzere geniş bir alana hakim olan bir mevkiydi. Bununla birlikte Timurlenk bu tepede bir aydan fazla kalmadı, aynı şekilde, daha sonra da göreceğimiz üzere Sultan Ferec te Yelboğa Kubbesinde çok uzun süre kalmadı.

³⁴ De Mignanelli nin burada bahsettiği muharebe, büyük ihtimalle 1401 yılında Ocak ayının başlarında vuku bulan çarpışmadır, Bak; *en-Nucûm*, c. 6, s. 59. Memlûk Ordusu'nun sol kanadının kaçışından sonra, sağ kanat, bizzat Timur'un kendisinin kumanda ettiği ve şehrin içersine girmeyi hedefliyen yarma hareketini geriye püskürtmeyi başardı.

* Bu muharebeyle ilgili olarak aşağıdaki kaynaklara bakınız; *Nucûm*, c.12, s. 234-235. İbn İyas, *Bedâyi' ez-Zuhûr*, c. 1, kısım 2, s. 606.

³⁵ Bu söylenenler, Arap tarihçilerin söyledikleriyle uyum içersindedir. Bu büyük savaş 1402 yılı Ocak ayının beşinde oldu.

* Timurlenk'in Memlûk kuvvetlerine karşı dağın arkasında hazırladığı pusu ile ilgili bak; el-Hatib el- Cevheri, *Nuzhet en-Nufûs*, c.2, s.83. Aynı, *'İkd el-Cumân*, yazma, c. 28, h. 803 yılı olayları, s.182.

Manstrivis³⁶ diye isimlendirilen dağdan güney batıya doğru yönelmiş bir şekilde idi. Sonra, onların çevresinde, her yönden Kahire'ye giden yolları kapatacak şekilde büyük ateşler yakıldılar. Bu türden her yerde yakılan ateşlerin sayısı çok fazlaydı ve bakıldığında 150 millik bir alanı kaplamış gibi zannediliyordu. Sultan'ın ordugahı bu ateşin ortasında kaldığı zaman, kendisinin ilerlediği ve adamlarının Kahire'ye dönüş için kullanılabilecek olan tek yol olarak gösterdiği yolun kapalı olduğunu görünce sinirden delirecek gibi oldu.³⁷ Sultan'ın adamları böylesi bir tehlike ve korku içersinde iken bir hal çaresi bulmak üzere gece bir toplantı yaptılar ve burada gizli olarak kaçmaya karar verdiler.³⁸ Daha sonra da batıya Baratus'a³⁹ doğru yöneldiler çünkü o sırada bundan daha güvenli bir yol yok idi. İçlerinde Sultan'ın da bulunduğu bu insanların sayısı yaklaşık olarak üçbin kadardı. Bunlar bölgenin yerlileri⁴⁰ tarafından görülmemiş bir şekilde yağma edildiler. Sonunda Dimaşk ile Beyrut arasındaki yolculukları esnasında, Elmaieg⁴¹ diye isimlendirilmiş olan Nuh düzlüğü mıntokasında yangına maruz kalıp gelememiş olanlar da, sol tarafa Kahire'ye doğru yöneldiler ve Dimaşk ile o bölgeyi Timur'un elinde mahvolmaya, insanlarını da esir olup azap çekmeye terketmeyi tercih ettiler. Böylece Sultan geri çekilirken, adamları esir oldu ve otağındaki şahsi serveti de tamamen yağma edildi. Timurlenk ise ordusundaki bütün komutanları topladı ve onlara şöyle dedi; " Benim beklediğim ve bilgili adamlarımın da bana söylediği gibi, Dimaşk'ı ele geçirip Sultan'a karşı zafer kazandık, şimdi ise amaçlarımızı gerçekleştirmek ve başarılarımızı hezimete dönüştürmemek için çok dikkatli hareket etmeliyiz, bu sebeple de yalnızca

³⁶ Bu kelimedden anlatılmak istenen açık değildir.

³⁷ (*el-Hatib el-Cevheri ateş yakılması mevzusuyula ilgili olarak şunları söylüyor;"Gece olduğunda çok büyük bir ateş yakıldılar ve bu ateş yandığında insanların kalbine çok büyük bir korku düştü".Bak; el-Hatib el-Cevheri, *Nuzhet en-Nufûs*, c.2, s. 83.

³⁸ Sultan Ferec ve Emirler'inin Kahire'ye kaçmaları şaiiasının sebepleri Dimaşk'a ulaştı ve buna göre; Kahire'de Sultan'a karşı Seyfeddin Laçin el Çerkesi'nin başlattığı ve öncülük ettiği bir ayaklanma vardı. Sultan Ferec'in Kahire'ye dönmek üzere, emir Yaşbek ile olan kaçışı 1401 yılının ocak ayının 7. gecesi başladı, bu da Sultan Ferec'in Dimaşk'ta, 23 aralık 1400 den 7 ocak 1401 e kadar yaklaşık olarak iki hafta kaldığını gösterir. De Mignanelli ise bu kaçan gruba Kudüs'te katılmış ve onlarla birlikte Kahire'ye dönmüştür.

* Sultan Ferec Dimaşk'a h. 803 senesinin Cemadi el Ula ayının 7'sinde ulaşmış ve aynı ayın 21inde terketmiştir.

³⁹ Bu kelimedden Beyrut kastedilmektedir, ancak Sultan Ferec ve onunla birlikte kaçanların, böyle kuzey yönünde bir yolu takip etmeleri mümkün değildir. Arap kaynakları da doğru olan kaçış yolu üzerinde ittifak içersinde değillerdir. En-Nasır Ferec'in Kahire'ye dönüş için kullandığı yol ile ilgili akla en yakın faraziye; Akka ve Safed arasından Gazze sahillerine ulaşan en kısa yol olmalıdır.

* Bu mevzu ile ilgili olarak aşağıdaki Arapça kaynaklara bak; İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, c.12, s. 236-237. el-Makrizi, *Kitâb es-Sulûk*, c. 3, kısım 3, s.1045. Hatib el-Cevheri, *Nuzhet en-Nufûs*, c.2, s. 84-85. İbn İyas, *Bedâyi' ez-Zuhûr*, c. 1, kısım 2, s. 609.

⁴⁰ Sultan Ferec'in Kahire'ye birlikte kaçtığı grubun yolda, çoğu Durzi olan bölge yerlilerinin yaptıkları neticesinde karşılaştıkları güçlükler ile ilgili şeyler, Dimaşk'tan Kahire'ye daha sonraki bir tarihte dönen İbn Haldun tarafından da anlatılmaktadır.

* Bu güçlükler ile ilgili olarak aşağıdaki kaynaklara bakınız; İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, c. 12, s. 237-238. el-Makrizi, *Kitâb es-Sulûk*, c. 3, kısım 3, s. 1051. Ayni, *İkd el Cumân*, c. 27, h. 803 yılı olayları, s. 184-185. İbn Hacer, *İnba el-Gumr*, c.2, s. 137.

⁴¹ Burada Kerek Nuh kastediliyor gibi, Bak; Gaudefroy--De Mombynes, *La Syrie.....*, s. 74,-247.

benim planlarımı uygulayın ve hiç bir şeyi değiştirmeyin." Timur'un bu emri üzerine herkes sustu ve bu suskunluk öylesine büyük bir sessizlikle oldu ki adeta mucizeye benziyordu, çünkü orada bulunan atlar, hayvanlar ve diğer herşey misli görülmemiş bir tarzda sessiz kalmıştı.

Sultan'ın geri çekilmesinden sonra Dimaşk halkı başsız kaldı ve bunlar büyük sıkıntılara düşer oldular. Bu sıkıntılar ve üzüntüler sebebiyle de ne yapacaklarını bilemediler.⁴² Düşmanın böylesine düzenli olması onları dehşete düşürdü ve harbin bir an önce bitmesini dilediler. Saatler arka arkaya geçerken onlar şehrin surlarının üzerinden normalin dışında hiç bir şey farketmedikleri gibi, kendilerinin maruz kaldığı ihanet ile ilgili en küçük bir şey de sezmediler. Sonunda şehirdekiler öğle vakti, itaat içersinde eman⁴³ talep ederek sefirlerini göndermeyi kararlaştırdılar. Bu eman verildiğinde şeriat erbabı olan ve kanunları çok iyi bilen dört kadı ile birlikte onun istediği katipleri de gönderdiler.⁴⁴ Onlar Timur'un huzuruna çıktıklarında kendilerini çok iyi bir şekilde karşılayacağını düşünüyorlardı, ancak bunun tam tersi bir tavırla karşılaştılar. Timur sanki onları görmemiş gibi davranıp, ilk önce orada bulunan insanları dinledi ve akşam vakti yaklaşırken, daha önce onları hiç görmemişçesine; " bu garip insanlar da kim ?" diye sordu. Kadılar dizleri üzerine çökerek yaşlı gözlerle Timur'a övgüler yağdırıp şöyle dediler; "Bizler sizin merhametinize sığınmış köleleriz, ayrıca sizin bütün emirlerinize itaat edecek olan Dimaşk halkının elçileriyiz ve buraya sizin isteklerinize itaat etmek üzere geldik." Timur onlara şöyle cevap verdi;"Önce şunu bilmenizi isterim ki, ben buraya çok uzak olan ülkemden çok sıkıntılar çekerek ve masraflar yaparak geldim.

⁴² Sultan Ferec'in ve Emirlerinin kaçmasından sonra, Dimaşk halkı askeri bir komutandan yoksun kaldı ve şehrin müdafası, kapıları kilitlemiş olan şehir sakinlerine kaldı.

⁴³ Arapça bir tabir olan eman yani Safe Conduct; üzerinde taşıyan kişiye şahsi geçiş izni veren bir mektuptur, bir tür pasaporta da benzetilebilir. Ferec in kaçışından sonra, Timurlenk'in Dimaşk surlarına iki elçisini gönderdiğini ve bunların da uzaktan seslenerek "Timur'un sulh istediğini ve bu sebeple de aklı başında bir adamın gönderilip bu meseleyi Timur'la görüşmesini" şehir halkına ilettiklerini kaynaklardan biliyoruz. Bu kesinlikle 1401 yılı Ocak ayının 9'unda gerçekleşti. Ancak eman talep etme işi herhalde Timur'un çağrısına cevap verme şeklinde olmuştur. Bak; *es-Sulûk*, varak 26a, *en-Nucûm*, c.6, .63. *İbn İyas*, *Bedâyi' ez-Zuhûr*, c.1, s.331.

* Yine bak; İbn Tagriberdi, *en-Nucûm* c.12, s.238-239. el-Makrîzi, *Kitâb es-Sulûk*, c.3, kısım 3, s.1046. İbn İyas, *Bedâyi' ez-Zuhûr*, c.1, kısım 2, s.610.

⁴⁴ De Mignanelli Timurlenk ile görüşmek üzere giden dört Kadı'nın ve diğer ileri gelenlerin isimlerini zikretmiyor. Arapça kaynaklar onların isimlerini zikrediyor; Bu heyetin başında Hanbeli Kadı'sı Takiyuddîn İbrahim bin Mufleh var, onunla ilgili olarak bak; *en-Nucûm*, c.6, s.62, 153. *Sehâvi*, c.1, s.167-168. *İbn İyas*, *Bedâyi' ez-Zuhûr*, c.1,s.331 de " İbn Mufleh'in Türkçe ve Farsça'yı bildiği için seçildiğini söylüyor." De Mignanelli bazı özel hususları gözardı edip atlamıştır, bu da görüşme yapmaya giden ve genel af talep edecek olan heyetin, Kale Nâibi'nin, şehrin kapılarının açılmasına izin vermemesi üzerine surları ipler vasıtasıyla tırmanıp geçmesidir. Bak; *en-Nucûm*, c.6, s.62-63. *İbn İyas*, *Bedâyi' ez-Zuhûr*, c.1, s.331-332.

* Yine bak; İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, c.12, s.239. el-Makrîzi, *Kitâb es-Sulûk*, c.3, kısım 3, s.1046. İbn İyas, *Bedâyi' ez-Zuhûr*, c.1, kısım 2, s.610. Kadı İbn Mufleh ile ilgili bak; Şemseddin İbn Tolun, *Kudatu Dimaşk*, *es-Sıgar Bessam fi Zikr Men Velaye Kuda iş-sam*, s.688-689., yay, Salah el Müncid, Dimaşk baskısı, 1956.

Bunun sebebi de yalnızca sizler yüce Muhammed'e tabi olduğunuzdan, (sanıyorum onun Muhammed'e olan inancı, benim yani De Mignanelli'nin Muhammed'e olan inancından daha azdır), bu kutsal topraklarda yayılmış olan öldürücü hastalığı ortadan kaldırıp sizlerden uzak tutmak içindir. Ben, inşallah sizleri lanetli hristiyanların, (ben onların hakiki hristiyan olduklarını umarım)* ve Sultan ile efradının boyunduruğundan kurtarmak için uğraşacağım, çünkü Sultan ve bütün yalancı hristiyanlar sizlere kanun dışı uygulamalarla hükmetmektedirler. Bu sebeple kendisine ihlas ile bağlı olduğum peygamberimiz yüce Muhammed'i saygıyla müdafaa ediyorum ve sizlerin de gördüğünüz gibi bu Dimaşk şehri herşeyiyle yerle bir edebilirim. Ancak ben, şehri, halihazırda surların içerisinde mukim olan sizlere bağlıyor ve burayı barış içerisinde bırakıyorum. Fakat bir isteğimi yerine getirmeniz şartıyla, o isteğim de; Bizim buraya geldiğimizi duyduklarında şehri terk edip kaçanları merhametimizin dışında tutacağız. Buna bağlı olarak ta, şehri terketmiş olan Sultan'ın ve efradının bütün mal varlıkları bizim hazinemize teslim edilecektir.⁴⁵

Bu lafları ahmak kadılar işittikleri zaman, sevinç gözyaşları döktüler ve başlarına böylesine ihlaslı ve takva sahibi bir Emir geldiği için Allaha şükrettiler, çünkü o başlarında İslamı ve şeriatı çok iyi bilen bir baba ve Allahın inanan halkına hibe ettiği bir lutuf gibiydi. Onlar doğrudan doğruya bu Emir'e itaat ettiklerini ve özellikle Sultan'ın ve efradının mal varlığı ile ilgili istekleri konusunda gerekeni yapacaklarını bildirdiler. Bu şer' en ve hukuken başlamış oldu ancak o akıldan yoksun ve ahmak insanlar ilerideki günlerde başlarına gelecek olan şeyleri bilmiyorlardı.

Kadılar büyük bir mutluluk ve sevinç içerisinde, Timur'un ordugahına kendisinin arzu ettiği bir günde tekrar geri döneceklerini vaad ettikten sonra yola çıktılar. Daha sonra da Dimaşk'a geldikleri zaman halka olan biten hakkında bilgi verdiler ve onları Timur'un ileri sürdüğü şartları kabul etmeleri için teşvik ettiler. Çünkü bunun ilerisi için iyi olacağını düşünüyorlardı.⁴⁶ Daha sonra da kendi adetleri uyarınca tertip ettikleri tören alayı ile şehri ve çevresini dolaşarak şarkılar söyleyip Allah'a sonsuz hamd ü senada bulundular. Onlar Timur'un kendilerine yasakladığı bu serveti ve malı çok dikkatli bir şekilde araştırmaya başladılar. Yine çok acayıptir ki, bu miktarı çok fazla olan servet, kimden talep edilirse o elinden geleni yapıyordu ve en büyük ahmaklık ta; kim bu servetten en büyük miktarı bulup getirirse o kişinin Allah katında en mübarek ve makbul kişi olarak kabul edilmesiydi. Böylece Sultan'ın ve efradının çadırları, atları, katırları, develeri, eşekleri ve ele geçirilen çok miktardaki ağırlıkları Timurlenk'in

* Bu parantez içindeki sözler metnin aslından olup De Mignanelli'ye ait olduğu anlaşılıyor.

⁴⁵ Mignanelli'nin burada anlattığı bu önemli noktaya ilgili olarak Arap kaynaklarında çok ayrıntılı bilgiler mevcuttur.

* Aşağıdaki kaynaklara bakınız; el-Makrizi, *Kitâb es-Sulûk*, c.3, kısım 3, s.1049. İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, c.12, s.243. İbn İyas, *Bedâyi' ez-Zuhûr*, c.1, kısım2, s.213-214.

⁴⁶ İbn Mufleh Timurlenk'e yaptığı birinci ziyaretten döndükten sonra, Dimaşk'taki bazı komutanlar barış teklifinin kabulüne karşı çıktılar, ancak sonuçta İbn Mufleh'in görüşleri rağbet gördü ve barış teklifi kabul olundu. *es-Sulûk*, varak 66b, *en-Nucûm*, c.6, s.63.

* Bak İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, c.12, s.240. Makrizi, *Kitâb es-Sulûk*, c.3, s.1046. İbn İyas, *Bedâyi' ez-Zuhûr*, c.1, kısım2, s.610.

hazinesine devredildi. Dikkatli ve geniş kapsamlı olarak yapılan bir araştırmadan sonra, daha önce Dimaşk'ta yaşayan ancak o esnada orada bulunmayan ahalinin mal varlıkları da tespit edilerek Timur'un hazinesine verildi. Artık bu dört Baş Kadı günde iki kez, Timur'un Dimaşk'tan bir kaç İtalyan mili uzaklığında olan çadırına gidip gelmeye alışmışlardı. Dört Kadı'nın reisi olan şafii başkadısı ve diğerleri yani Hanefi, Maliki ve Hanbeli Kadıları kendi cemaatleri arasında bir düzenleme yapmışlar ve bu düzenlemeye göre halk sırayla Timur'un ordugahına gece ve gündüz sürekli iâşe taşımışlardı. Bu insanlar Timur'un şaşırtıcı emirleri ile ordugaha güvenlik içerisinde gidip geliyorlar ve aklın alamayacağı kadar büyük olan serveti adeta karıncaların çalışmasını andırır bir hareketlilikle taşıyorlardı..

Timur'un adamları şehirden gelen bu insanlarla birlikte onların mahallelerine kadar yolda yürüyorlar ve sonra oradaki tüccarları ve dükkanlarını, yine aynı şekilde içerisinde ticari alışverişler olan hanları ziyaret ediyorlardı, eğer seslendikleri dükkan sahibi içeriden cevap vermez ise, dükkanın kapılarını kırıyorlar ve içerideki bütün herşeyi alıp selelere doldurup hazineye taşıyorlardı. Bu alınan mallarla ilgili olarak ta şöyle diyorlardı; " Bunlar bizim büyük emirimizin merhametine güvenmeyip ondan yüz çeviren ve onun lutfunu beklemek istemeyen zalim bir şahıstır." Fakat eğer içeriden dükkan sahibi cevap verirse dükkandaki bütün herşeyi son damlasına kadar güvenilir bir cetvele kaydedip bunu muhafaza ediyorlar ve herhalde şöyle diyorlardı; " Biz bunu efendimizin emri üzerine, bizim içimizdeki, sizlere zarar verdiklerinde mutlu olacak olan kötü kişilerin mallarını çalmasına ve yağmalamasına engel olmak için yapıyoruz, böylece bu yaptığımız tesbitler neticesinde hiç kimse hakketmediği bir şeyi gasp etmeye kalkmayacaktır. Eğer ki herhangi bir hırsızlık olayı vuku bulursa -ki bu asla olmayacaktır- bizim efendimiz bu zulmü ortadan kaldıracak ve malların kaydedildiği listedeki eşyaları sahiplerine iade edecektir." Listeleri bitirdikten sonra dükkanın anahtarını sahibine teslim ediyorlar ve ona şöyle diyorlardı; "Dükkanını koru, eşyalarını sat, istediğin 'herşeyi yap ancak mallarını satarken bizim emirlerimiz dışına çıkma." Aynı zamanda da dükkanda bulunan ve saydıkları nakit parayı da kayda geçiriyorlardı. Bu yolla da, hazineye sevk ettikleri büyük servete ilaveten, şehirde bulunan bütün herşeyi tesbit ve kaydetmiş oluyorlardı. Mallarını eşya listelerine kaydettirmiş olan bu ahmak insanlardan bir çoğu da, şehri terk etmiş ve orada bulunmayan insanların, ticaret eşyalarının nakledildiğini gördükleri zaman , Allah'a şükrettiler ve kendilerinin şehri terk eden o insanlardan daha akıllı olduğunu düşündüler.⁴⁷

Bu işler tamamlandıktan sonra Timurlenk Dimaşk halkını, az sayıdaki görevliler dışında, akrabalarından ve arkadaşlarından dahi olsa hiç kimseyi şehre sokmamalarını emretti. Onlar da bunu, Timur'un Dimaşk ve halkını korumak ve himaye etmek için yaptığını zannettiler. Tabii bu yalandı. Çünkü Timur, daha sonra anlaşılacağı üzere başka bir şey düşünüyordu. Sonra şehirdeki büyük mahallelerin yollarının kapanmasını ve kapılarını da, içeriye hiç bir insanın, sürünerek geçebilme dışında, girmesine engel olmak

⁴⁷ Arap kaynakları bu meseleleri çok daha ayrıntılı bir şekilde teyid etmektedirler: Sultan'ın ve emirlerinin mallarıyla tüccarların, ileri gelen kişilerin ve Dimaşk'tan kaçıp ta silahlarını, atlarını, katırlarını geride bırakıp gidenlerin durumlarıyla ilgili olan bahisler.

için kapatılmasını emretti. Halk, bu şekilde kendilerinin çok daha iyi korunacağını zannetti, fakat aslında Timurlenk bunu içerdeki hiç kimse gizli olarak dışarıya herhangi bir malı çıkaramasın diye yapmıştı. Aynı şekilde o, şehir kapılarının gece ve gündüz olarak hususi muhafızlar tarafından korunmasını emretti. Timur'un yaptığı korkunç işlerden birisi de; bir gece Arap yerlilerden bazılarını kesmek için emir verdiğinde onlara kendi askerlerinin elbiselerinden giydirdi ve halka, bunların kendi ordugahından olup Dimaşk'ı içeriden ve dışarıdan yağma etmek istediklerini söyledi. Ahmak olan Dimaşk halkı da buna hiç tereddüt etmeden inandı ve haklarında idam kararı alınmış olan bu insanların yüzlerine yumruklarını uzatarak şöyle dediler; "Ey uzaklardan suç işlemek üzere gelmiş olanlar, siz hiçbir şeyden istifade edemediniz." Daha sonra da huşu içerisinde Allah'a dualar edip bu büyük emire uzun ömürler vermesini ve onu en iyi şekilde ödüllendirmesini temenni ettiler.⁴⁸ Timur, Dimaşk'tan başkenti olan Semerkand'a bir yol inşa ettirmek istediğini ve burayı gece - gündüz, tüccarların en iyi şekilde ticaret yapıp iki şehrin servet ve zenginliğini arttırmaları için güvenlik altında tutacağını ilan etti. Ahmak Dimaşk halkının tamamı bu söylenenlere kalpten inandılar.

Dimaşk Kalesi bulunduğu mevki itibarıyla dışarıdan ve içeriden olmak kaydıyla çok müstahkem bir durumdaydı, Timurlenk süratle ve gecikmeksizin kaleye hücum emri verdi ve kale bir kaç gün içerisinde teslim oldu.⁴⁹ Sonra şehrin yerlebir edilip bulunduğu yerin tesviye edilmesini emretti.⁵⁰ Kaleyi işgal ettikten sonra dört başkadiya şöyle dedi; "Ben imkanlar nisbetinde size çok fazla yükümlülükler getirmekten kaçındım, çünkü bu meşhur kalenin içerisinde Sultana ait fazla miktarda para bulacağımı zannediyordum, ancak düşündüğüm gibi olmadı ve ben çok şaşırıp hayal kırıklığına uğradım. Ben sizlerden ötürü kendi savaşçılara yardım edemediğim için çok üzüntü duyuyorum, özellikle de diğerlerine göre çok daha fazla değer verdiğim ve benim nazarımdaki özel yerleri ile gösterdikleri cesareten dolayı mükafaatı hakketmiş olan ancak ihmal edilmiş durumda bulunan Çağataylar "Ciacathı"⁵¹ için bu üzüntüm çok

⁴⁸ Bu hikaye kaynaklarda mevcut değildir.

⁴⁹ Bu, Arapça kaynakların verdiği bilgilere göre tam olarak doğru değildir. Kalenin muhasara edilmesi, anladığımız kadarıyla 14 Ocakta başlıyor ve *Ibn Arabşah*'ın (c.2,s.98) söylediğine göre de 43 gün sürüyor. Kalenin gerçek anlamda teslim alınması da şubatın 25 inde oluyor. Ancak Makrizi, İbn Tagriberdi ve İbn İyâs muhasara süresini 29 gün olarak hesaplıyor. Arapça kaynaklar Timurlenk'in hazırlıklarını, kaleye hücumlarını ve onun ezici üstünlükteki kuvvetlerine karşı, kaleyi savunan az sayıdaki Memlûk askerlerinin kahramanca yaptıkları müdafaa için bak; İbn Tagriberdi, en-*Nucûm*, c.12, s.243-246.

* Dimaşk kalesindeki askerlerin yaptığı bu kahramanca müdafaa için bak; İbn Tagriberdi, en-*Nucûm*, c.12, s.243-246.

⁵⁰ *Aynî*'nin (varak 41b) rivayetine göre o dönemde Dimaşk Nâibi Yezzadar idi. Ancak *Ibn Arabşah*, c.2, s.76'da onun için Ezdar ismini kullanıyor. *Şerafeddin Yezdi* ise, c.III, s.335-338, onu yezdar; (Kale Muhafızı) olarak isimlendiriyor.

* el-Hatib el Cevheri'nin *Nuzhet en-Nufûs*'unda ise, "c.2, s.88" o, Emir Yezdar dır.

⁵¹ Buradaki isimden hiç şüphe yok ki; Cengiz Han'ın dört oğlundan birisi olan ve Türkistan, Kaşgar, Fergane ve Ceyhun nehrinin arkasındaki diğer yerlere hükmeden Çağatay "Jaghatai" kastedilmektedir. Çağatay Yasa diye bilinen Moğol kabile kanunlarını çok iyi bilmesi sebebiyle çok büyük bir nüfûza sahipti ve aynı şekilde ona tabi olanların, Timurlenk' in ordusu içindeki yeri de çok özel ve güzide idi bak; Barthold, *Vorlesungen s.*

fazla. Bu yüzden onlara yardımcı olmanız ve birşeyler vermeniz gerekir." Dört Baş Kadı o'na şu cevabı verdiler;"Bizler hiç bir şeye sahip olmayan insanlar gibiyiz ve çok fakiriz, elimizde avucumuzda kalan da ancak hayatımızı idame ettirebileceğimiz kadardır. " Timur onlara şöyle dedi; " Ben sizden yapabileceğinizden fazlasını istemiyorum." Sonunda Timur'a bir milyon altıyüzbin gümüş dirhem vermeyi kabul ederek anlaşmaya vardılar.⁵² Kasedilen dirhemin cinsi ile ilgili herhangi bir belirleme yapılmadı, (o aslında Dimaşk dirhemine benziyordu) ancak sekizyüzbin dükaya tekabül ediyordu. Bir kaç gün sonra Timur'a bu cins dirhemleri takdim ettiler.

Timur, gerçekten yarıdan fazlası gümüş, geri kalanı da diğer bölgeler ile Suriye ve Mısır'da kullanılan madeni para gibi bakır olan paraları görmek ve onlara dokunmak istedi. Timur paraları görüp te dokunduğunda, onların hangi cins ve hangi bölgeye ait olduğunu anladıktan sonra çok sinirli bir tavır takındı ve " Bu nedir ?" diye sordu. Kadılar da ona; " Bunlar size vaat ettiğimiz para." dediler. Timur da onlara "Bu doğru" dedi, bunun üzerine Kadılar; " Öyleyse memnuniyetle onları al, işte burada" dediler. Timur onlara şu şekilde cevap verdi; " Ey Dimaşk'lılar, ben her zaman sizlerin erkek değil, melun şeytanlar ve Allah'ın şeriatı ile insanlık düşmanı, sözlerine sadık olmayan adamlar olduğunuzu duydum ve Dimaşk halkının çok kötü insanlar olduğu, hakikatin dile gelmesiyle ortaya çıktı. Sizler beni de, daha önce diğerlerini, herkes tarafından kızgınlıkla reddedilen sahte ve yalancı paralarınızla kandırdığınız gibi aldatmak mı istiyorsunuz ?" hemen arkasından da kendi ülkesinin ⁵³ parasını meclise getirdi. Bu saf gümüş para Dimaşk parasından daha ağır idi ve hatta bir Timur madeni parası 12 Dimaşk parasından daha değerli idi. Daha sonra Timur şöyle dedi; " İşte bu benim değer verdiğim ve her türlü ticari işlemde geçerli olup ta beni gururlandıran paramdır. Sizin bu sahte ve benim daha önce hiç görmediğim paranız ise herkes tarafından kabul görmeyen değersiz bir paradır."

Kadılar bunu isttikleri zaman, ayağa kalkıp korkudan yarı ölü bir vaziyette ağlayarak şöyle dediler; "Bu işi o dereceye getirmek ve size hizmete devam etmek bizim tarafımızdan imkansızdır." Sonra orada bulunan Timur'un komutanları ve emirleri yüksek sesle şöyle bağırmağa başladılar; " Onlarla bizim aramızda yapılmış olan ittifakın sınırlarını koy ve sonra bize bu işi onlarla halletmek üzere izin ver, çünkü biz bu işe yaramaz insanlara nasıl muamele edileceğini çok iyi biliyoruz." Bunun üzerine Timur onlara;" Sakin olun evlatlarım, sizler adil olanı talep ediyorsunuz, ancak birazcık sabretmeniz daha iyi olur." dedi. Sonra Kadıları bir kenara çekip onlara şunları söyledi; "

214, 217; *Ulug Beg*, s.17-25; *Clavijo*, s.190-191. Aynı şekilde bak; *İbn Haldun*, c.5, s.557,562,563. *Encyclopaedia of Islam*, s.v. Caghatai-Khan.

⁵² Kaynaklar bu paranın bir milyon dinara ulaştığını söylüyor.

* Aşağıdaki Arapça kaynaklara bak; İbn Tagriberdi , en-*Nucûm*, c. 12, s. 240-241. el-Makrizi, *Kitâb es-Sulûk*, c. 3, kısım 3, s. 1047. İbn İyas, *Bedâyi' ez-Zuhûr*, c. 1, kısım 2, s. 611-612.

⁵³ O dönemde kullanılan para birimi ve oranındaki farklılıklarla ilgili bak;İbn Tagriberdi, en-*Nucûm*, c. 6, s. 65. *İbn İyas, Bedâyi' ez-Zuhûr*, c.1, s. 530. El-Makrizi, *Kitâb es-Sulûk*, varak 27a.

* Bak; İbn Tagriberdi, en-*Nucûm*, c. 12, s.241. İbn İyas, *Bedâyi' iz-Zuhûr*, c. 1, kısım 2, s.612-613. el-Makrizi, *Kitâb es-Sulûk*, c. 3, kısım 3, s. 1048-1049.

Yalnızca doğru olanı isteyen bu adamların galeyânına dikkat edin ve sizi nasıl tehdit ettiklerine bakın. Bu sebeple artık benim kontrolümden çıkmış olan, verdiğiniz sözle ilgili ittifaka muvafık olduğunuzu söyleyin, ya da onlardan merhamet dileyin." Kadılar bu sıkışık durum ve korkuları sebebiyle Timur'dan halkla konuşup bu meseleyi tartışmak ve ondan sonra kati bir cevap vermek üzere ertesi güne kadar serbest bırakılmalarını talep ettiler ve bu istekleri kabul edildi.⁵⁴

Kadılar şehre girip halkı bir araya toplayıp onlara, korkunç insanlar olan Çağatay'ların vahşiliklerini anlattılar ve bu işin nasıl sonuçlanacağını, sanıyoruz büyük bir korku içerisinde, konuştular. Sonuçta, daha kötü şeylerin başlarına gelmesinden korktukları için bu parayı ödemeyi kararlaştırdılar ve dokuzyüz altmışbin dükayı ödediler. Bundan kısa bir süre sonra Timur kendilerine Horasanlılar " Corasenis"⁵⁵ denilen diğer bir grup için para istedi ve Dimaşk halkı bunu reddetti. Bu grup sayıları daha fazla olduğu için daha çok para istedi, buna karşı büyük bir muhalefet yapıldı, ancak sonra Çağataylılara ödedikleri gibi bu parayı da ödemek zorunda kaldılar ve ödediler. Fakat halk bu parayı doğrudan doğruya bu gruplara ödemedi ve parayı kendisi için alıp hazinesine koyan Timur'a verdi. Horasanlılar ile Çağataylılar ise bir kaç güzel sözden başka birşey almadılar. Dimaşk halkı bunu gördüğü zaman yanlarına hiçbir şey almaksızın şehri terk etmek için izin talep etti, ancak Timur bunu reddetti. Çünkü o halktan iki kez gaspta bulunmuştu ve bunu bir kez daha tekrarlamak istiyordu. Böylece Timur kendisine tâbi olanlar için istediği gibi, kendi kabilesi için de para istedi. Kadılar ise ağlaşarak bunu reddettiler, ancak onlar eğer Timur'un isteğini yerine getirmezler ise, sonra kendi insanları, tasavvur bile edemeyecekleri acıları çekmek durumunda kalacaktı. Onlar Timur'un halkına (eğer bu mümkün olabilecekse) onu razı edebilmek için, Horasanlılara ve Çağataylılara verdikleri miktarın aynısını vermekten başka ne verebilirlerdi?

Timur, Kadıların bu durumundan hoşnut olmadığı için, onlardan zorla bazı şeyler alabilmenin yeni yollarını düşünmeye başladı ve Dimaşk'ın dört kadısını huzuruna çağırarak, onlara , kendi ülkesine ve halkına geri dönmek istediğini söyledi. Bu sebeple de o yaşamını orada devam ettirecek ve Dimaşk halkını da böylece ağır bir yükten kurtaracaktı. Onlara büyük bir servetin toplandığı muhteşem şehri Semerkant ile Dimaşk arasında, kendisiyle yardımlaşmaları sonucunda büyük bir zenginliği ve onları, Calepind'in⁵⁶ hatırına bütün vergilerden muaf tutmayı teklif etti. Sonra Timur onlardan, aciz bir ihtiyar olduğu için geri kalan kısa ömrünü, barış içerisinde geçirebilmek üzere, görmek istediği vatanına dönmesine destek olacak bazı yardımlar talep etti. Timur, ülkesine olan yolculuğu sağ salim bittiği taktirde, onlara birçok şey vaadetti. Ancak Kadılar büyük bir mahcubiyetle erzak hazırlamayı, içinde buldukları yokluktan dolayı

⁵⁴ Kadıların kendi aralarındaki ve halkla olan görüşme ve tartışmaları kaynaklarda anlatılmaktadır.

⁵⁵ Buradaki isimlendirmeden açık bir şekilde anlaşılıyor ki kastedilen Horasan ahalesidir.

⁵⁶ Buradaki tabir açık değildir.

* Öyle anlaşılıyor ki Calepind kelimesi, Caliph yani Halife kelimesinin tahrifata uğramış şeklidir.

tamamiyle reddettiler, ama onun buradan uzaklaşacağını düşündükleri zaman da çok rahatlıyorlardı. Kadılar döndüler ve Timur'un isteklerini halka iletiler ve onları, Timur'un beklenen gidişi ile ilgili olarak boş ve kuru laflarla teskin etmeye başladılar. Ahmak, güçsüz ve dermansız Dimaşkılılar Timur'un gideceği haberine çok sevindiler, ancak onun parayla ilgili talebine de endişe edip üzüldüler. Sonunda onun gideceğinden emin bir halde, beşyüz bin dükayı ona sundular, fakat Timur bu miktarı almaya tenezzül etmedi ve onu çok az bulduğu için reddetti ve daha fazlasını talep ederek eğer istediği miktarı almaz ise sonsuza dek Dimaşk'ta kalacağını söyledi. Netice olarak Dimaşk halkı bir milyon beşyüz bin dükayı denkleştirip Timur'a ağlaya sızlaya teslim ettiler. O'nun gideceğini hatırladıklarında ise biraz olsun rahatlıyorlardı.

Timur onların bütün mallarını teslim etmelerini sağlamak için hertürlü kötü safsataları kullanıp hoş olmayan sebepler bularak, talep ettiği parayı onlardan almayı umuyordu. Bu sebeple adamlarını daha önce kaydedilmiş olan listelerle birlikte gönderdi ve aynı şekilde bu işyerlerinin sahiplerini de huzuruna çağırttı. Onlara şu ana kadar ödenmiş olan paranın kendisi için yeterli olmadığını, bu sebeple de büyük ordusunun yolculuk esnasında ihtiyaç duyacağı giderler için değişik yollar bulmak zorunda olduğunu haber verdi. Bu yüzden onların ellerindeki ve işyerlerindeki malları ile ürünlerini nafaka olarak ödemelerini aksi taktirde bütün bunları yakıp kül etmeye karar verdiğini söyledi. Zavallı Dimaşkılılar da ona, artık hiçbir şeyleri olmadığını bildirdiler. Bunun üzerine, o ana dek elindeki malları fidye olarak vermemiş olanların malları, ya Timur'un hazinesine taşındı, ya da yakıldı ve bu sebeple birçok insan saklayıpta elinde bulundurduğu malları fidye olarak verdi. Onlar , bundan oldukça iyi bir kazanç sağladılar; bu da malların değerinin yarısı kadar idi. Timur elindeki malların listesini muhafaza ederek kendisine verilmiş olan ve verilmeyip te dükkanlarda kalmış olan listelerdeki kayıtlı malları tespit edip ikinci bir kez çok fazla bir miktarda mala el koymuş oldu. Timur daha sonra taşınmaz olan; evler, dükkanlar, çiftlikler ve buna benzer şeylerin olduğu yerlere gitti ve bu eşyalar yarı fiyatına veya daha az bir fiyata satıldı. Satılmayan şeyler ise tamamen harap edildi. İşte böylece Timur elinde çok büyük miktarda bir parayı toplamış oldu.⁵⁷

Sonunda Timur, artık doğrulukla veya sahtekarlıkla bundan daha fazla para ve mal gasp edemeyeceğini gördüğü zaman, beylerini ve komutanlarını huzuruna çağırdı ve onlara şöyle dedi; "Ben bu aptal Dimaşk'lılardan büyük güçlüklerle az miktarda para toplayabildim, en büyük ve en güzel payı da sizlere ayırdım. Bakın, kalan her şeyi ben size hibe ediyorum, sizin üzerinize düşen çok güçlü olmaktadır. Sizler onlara nasıl muamele edeceğinizi biliyorsunuz." ⁵⁸ Sonra onlara kayıt listelerini teslim etti.

⁵⁷ Verilen bu bilgiler ve özellikle de Dimaşk halkından zorla alınan vergiler, yapılan gasplar arapça kaynaklarda anlatılanlar ile uyum içersindedir.

* Örnek olarak şunlara bak; İbn Tagrıberdi, en-Nucûm, c.12, s.241-245. el-Makrizi, *Kitâb es-Sulûk*, c.3, s.1047-1051.

⁵⁸ Timur 'un , Mart'ın 16'sında askerlerine yağma için izin verdiği ve yağmanın üç gün devam ettiği söylenir. *Şerefeddin* ise; c.III, s.343' te şöyle der: " Askerler şehre izinsiz girdi, ancak Timur'un, Suriyelileri, Ali karşısında verdikleri savaşta Emevileri desteklediklerinden dolayı kınadığı konuşma, askerleri coşturup tahrik etmişti."

Bunların içersinde mülk sahipleri ile işyeri sahiplerinin isimleri, malların ve ürünlerin listeleri ile buldukları yerler yazılıydı. Timur onlara kan dökmeye konusunda izin verdi ve onlar da Timur'a bir babanın isteğini yerine getiren oğullar gibi itaat ettiler. Böylece bütün insanlık değerlerini bir kenara bırakarak Dimaşk'a girdiler ve kendilerine esir olarak verilmiş olan adamları getirttiler. İlk önce, onların mallarını mülklerini istila etmekle başladılar, sonra kamçıyla dövme, bıçakla kesme ve ateşle yakma yoluyla onlara azap verdiler. Anlatılan hikayelere inanmak mümkün değil, hele hele bizzat gözle görmek çok daha fazla üzücü, çünkü onlar insanları domuzların kazığa takıldığı gibi takıyorlar ve ondan sonra etin ateşte kızartılması gibi çevirme yaparak her taraflarını yakıyorlardı. Kazığın çevrilmesiyle birlikte, acı dayanılmaz bir hal alıyordu ve çevreden canhıraş çığlıklar yükseliyordu. Çoğunlukla da ateşte tutulup kor haline getirilmiş olan demir parçasını can çekişen etlerin arasında dumanlar yükselip, kızarmış et kokusu gelinceye dek tutuyorlardı. Değişik türdeki bu işkenceler, insanları dermansız bıraktı ve ellerinde bulunan inanılmaz derecedeki fazla miktarları tahmin ve tasavvurların çok üstünde bulunan işkencelerden kurtulmak için ortaya çıkardılar.

Timur'un adamları meşru veya gayri meşru her yolu kullanarak elde bulunan bütün parayı gasp edip, yiyecek ve içecekleri bitirdi. Timur'un adlandırmasıyla bu melun adamlar, onun emriyle şehirdeki; yakışıklı gençleri, güzel kadınları, genç kızları, sanatkarları ve çok miktardaki taşınabilir olan her şeyi, şehir dışındaki Timur'un ordugahına nakl ettiler; sonra da Dimaşk şehrinin bütün binalarını ateşe verdiler.⁵⁹ Bütün bu hadiseleri, Allah, Dimaşk'lıların anlatılamayacak derecedeki günahkarlıkları ve zulümlerinden dolayı onlara reva görmüştü ve ben de kendi şahsi tecrübelerimden onların bu halini çok iyi biliyorum. Bunların arkasından üç gün boyunca devam eden çok kuvvetli ve güçlü bir fırtına çıktı, fırtına o kadar güçlü idi ki, yelkenleri ne çeşit olursa olsun bir gemi bu rüzgarla denizde saatte on beş mil hızla gidebilirdi. İşte böylesine muhteşem ve büyük bir şehrin nasıl külden bir dağ yığını haline geldiği hüznünlü bir hikayedir.⁶⁰ Dimaşk halkı böylesine çok kötü olsa bile ben onların helak olmasına

* Dimaşk şehrinin yağmalanması ile ilgili olarak bak; İbn Tagriberdi, en-*Nucûm*, c.12, s.244-245. el-Makrizî, *Kitâb es-Sulûk*, c.3, kısım 3, s.1050.

⁵⁹ Bu hadise Timurlenk'in emri üzerine 17 Mart'ta oldu. Fakat İran'lı tarihçi Şerefeddin, şehirdeki yangının bir kaza sonucu çıktığını iddia ediyor.

* Arap kaynakları Dimaşk şehrinde yangın çıkarıldığını iddia ediyor. Bak; İbn Tagriberdi, en-*Nucûm*, c. 12, s.245. el-Makrizî *Kitâb es-Sulûk*, c. 3, kısım 3, s. 1051. İbn İyas, *Bedâyi' ez-Zuhûr*, c. 1, kısım 2, s. 616.

⁶⁰ De Mignanelli, Timurlenk'in askerlerinin yaptığı, Emevi Cami'inin yakılması gibi diğer bazı kötü işlerden bahsetmiyor, belki de bunun sebebi onun Hıristiyan olduğundan dolayı bu gibi şeylerle ilgilenmemiş olmasıdır, ya da Mignanelli'nin bahsettiği yangın, hem şehri hem de Cami'i, ikisini birden içersine alıyordu. Emevi Cami'inin yakılmasıyla ilgili olarak bak; *Clavijo*, s. 173-195; *Schiltberger*, s.22-23; *Memoire*, s.455. İran'lı tarihçilere göre ise; Timurlenk gerçekten Cami'i yangından kurtarmak için çaba göstermiş ve bu iş için şah Melik'i göndermiştir. Ancak askerlerin bütün gayretlerine rağmen taştan yapılmış olan doğu minaresi tamamen tahrip olmuş, buna karşın tahtadan yapılmış olan minberin minaresi mucize kabilinden kurtulmuştu, " Bu İsa'nın kılıcına veya bastonuna benzer." *Şerefeddin*, s. 346, *Nizameddin*, s. 230. İbn Arabşah'a göre ise Cami'de yangını çikaranlar Horasanlı grup idi, *İbn Arabşah*, c. 2, s.132.

üzüldüm. Konusu Dimaşk olan 17.⁶¹ bölümdeki peygamberin İsaiah ile ilgili sözü gerçekleşmiş oldu; " Bakın, Dimaşk şehir olarak bir gün son bulacak ve taştan bir tepeye dönüşecektir." Yine aynı şekilde, 49. bölümün ortalarında bahsedilen Jeremia ile ilgili sözler de gerçekleşmiştir.⁶² Gerçekten böylesi güzel bir şehir için üzülmemiz gerekir, şüphesiz ki o çok büyük değildir ve Pisana şehrinden biraz daha küçüktür, bir ova üzerine kurulmuştur ve şehrin dış mahallesi ile müstahkem bir kalesi mevcuttur. Sayısı tahminen yüz bin olan yoğun bir nüfus burada yaşamaktadır.⁶³ Şehrin içi de seyredenleri etkileyecek kadar güzel bir durumda idi. Evleri gerçekten çok güzel ve baştan aşağıya rengarenk taşlarla donatılmıştı, evlerin ortasında da yukarıya doğru sürekli devir daim yaparak su fışkırtan fiskiyeler vardı. Bu fiskiyeler onların, yemek için, çamaşır için ve diğer hertürlü iş için kullandıkları temel su kaynağı idi. Şehrin bütün yollarında ve mahallelerinde bu fiskiyelerden bol miktarda vardı. Bu sulardan kullanmak benim pek hoşuma gitmiyordu çünkü biz latinler için bu tür sular zararlıydı.

Yeryüzünde bulunan resmi başlıca zanaatların tamamı; altın, gümüş, demir pamuk, keten, cam ve prinç gibi hemen hemen hepsi Dimaşk'ta da mevcut idi.⁶⁴ Bu bölgenin ovalarında genel olarak, mükemmel bir gül suyu üretimi yapılırdı ve yıllık olarak üretilen gül suyunu taşımak için dörtbin katıra ihtiyaç duyulurdu. Bu miktar Siena ölçüsüyle bin ölçüte eşit idi, yani bin veya binyüz Napoli kilesi. Yine aynı şekilde heryıl sekiz atelyede üç veya dörtbin şeker kavonozu üretilirdi ve Dimaşk'taki bu zanaat o yıllarda çok meşhur idi. O dönemde bir Dimaşk şeker kavonozu altıyüz Venedik ratlını içine alıyordu.

Gerçekten bu şehrin yerle bir edilip harap olmasından sonraki çöküşüyle ilgili olarak söylenebilecek ve dinleyenleri hüznlendirecek çok fazla sayıda hayali şeyler vardır. Fakat olanları bizzat görmek çok daha fazla etkileyicidir. Ben bu şeyleri burada yazmaya niyetli değilim, ancak benim için şunları söylemek yeterlidir; Dimaşk halkı kötülükte ve şeytanlıkta doğudaki insanların hepsinden daha baskındır, yalnızca burada bir grup istisna tutulmalıdır ki; onlar da Kudüsten gelmiş olup en kötü olanlarıdır.⁶⁵

* Arap kaynakları da Emevi Cami'nin yakılmasını teyid ediyor, bak; *Ibn Tagriberdi*, c. 12, s. 245-246 da şöyle diyor; " Yangın neticesinde Beni Ümeyye Cami'nin çatısı düştü, kapıları yıkıldı, mermerleri çatladı, yani kısacası duvarlardan başka ayakta hiçbir şey kalmadı." Aynı şekilde bak; el-Makrizi, *Kitâb es-Sulûk*, c. 3, kısım 3, s. 1051. İbn Arabşah, *Acaib el Makdur*, s. 117.

⁶¹ İsaiah ın 17. bölümünün birinci ayetine işaret ediyor.

⁶² Bak; Jeremiah, bölüm 19, 23-27 no.lu ayetler.

⁶³ Avrupalı çağdaş seyyahlar da yaklaşık olarak aynı rakamları vermektedirler. Bak; *B. de la Brocquiere, Piloti, Frescobaldi*, v.b. Aynı şekilde bu mevzudan şurada da bahsedilmektedir; Heyd, *Levante Handel*.

* Bak; Brocquiere'nin Seyahatnamesi: Thomas Wright, *Early Travels*, The travels of B. de la Brocquiere 1432-1433, s.294.

⁶⁴ Mignanelli burada, Dimaşk'taki zanaat loncalarına işaret ediyor ve bize o dönemdeki Dimaşk'ın iktisadi durumu ile ilgili çok güzel bilgiler veriyor.

⁶⁵ Muhakkakki, orada ikamet etmiş olan diğer hristiyanlarda olduğu gibi, Mignanelli'nin de Dimaşk' taki müslüman halkla olan ilişkileri ve tecrübeleri çok kötü idi. Aynı şekilde *de la Brocquiere* de s.293-294 te hristiyanların o dönemdeki Dimaşk'ta edindikleri tecrübelerden bahseder.

Timur kendisine esir düşmüş olan bir Dimaşk'lıya; "Böylesi büyük işleri yapmış olan kişi yani benim hakkımda ne düşünüyorsun" diye sorduğu zaman, Dimaşk'lı ona meth ve yalan övgülerle şöyle cevap verdi; "Kuvvette ve cesaretle kıyaslanamayacak kadar mükemmel, şefkatli, muhterem ve hertürlü övgüye layık bir emirsiniz." Timur onu şu şekilde cevapladı; "Sen bir yalancısın, ben Allah'ın sizleri cezalandırmak üzere seçtiği azap kırbacıyım, çünkü sizin suçlarınızın cezasını benden başka bilen kimse yoktur, sen kötüsün ancak ben senden daha kötüyüm, bu sebeple senin konuşmaya hakkın yok.⁶⁶

Timurlenk'in meydana getirdiği ordunun büyüklüğü ile ilgili olarak bir fikir birliği yoktur, ancak o'nun ordusunda sekizyüzbin asker olduğu söylendi.⁶⁷ Benim o dönemdeki edindiğim malumattan ve sağlam kaynaklardan duyduğum bilgiler şunlardır; Çalışanları sayacak olursak; Taş kırıcılar, ayakkabıcılar, nakliyeciler, marangozlar, inşaatçılar, sanatkarlar, aşçılar, değirmenciler ve diğer el işleri yapanlar da dahil olmak üzere, benim tespitimle orduyu meydana getirenlerin tamamının sayısı üçyüzbinden fazla değildi. Timur'un elinde mızraklı savaşçılar yoktu, çünkü onlar mızrak kullanmayı bilmiyorlardı, yalnızca kılıç ve ok kullanıyorlardı. Onlar göğüs zırhı veya diğer büyük zırhlar yerine de yalnızca kalkan taşıyorlar ve onu kullanıyorlardı. Timur genellikle yanında bizzat kendisinin komuta ettiği 30 bin adamını bulunduruyordu. Timur ve ordusu küçük boylu ancak zor hayat şartlarına alışkın olan atlardan kullanıyorlardı,⁶⁸ onun bütün adamları ve yük hayvanları inanılmaz derecedeki güçlülere ve zorluklara tahammül ediyorlardı.

O günlerde, Timur kendi adamlarının da söylediği üzere 74 yaşında idi,⁶⁹ ben o'nu bizzat kendi gözlerimle görmedim ve görmeyi de reddettim. Bu sebeple de onunla

⁶⁶ Burada kastedilen Dimaşk'lı, mutlaka Mignanelli'nin Timur ile şahsen görüştüğünü işittiği İbn Haldun olmalıdır. Buradaki tanımlamalar ve kullanılan ibareler, İbn Haldun'un bizzat kendisinin Timur'la olan karşılaşmasıyla ilgili olarak anlattıklarıyla uyum içersindedir. Öyle anlaşılıyor ki De Mignanelli, 1401 yılı başlarında İbn Haldun ile Timurlenk arasında geçen tartışmanın ana konusunu bilmiyordu. İbn Haldun Timur ile olan görüşmesinde şunları ifade etti; "Ben otuz kırk yıldır sizinle karşılaşmayı arzuluyordum, Adem'den beri şu ana kadar dünya yüzüne sizin gibi bir hükümdar gelmedi." Bundan sonra İbn Haldun bize, Timur'un nesli ve hayatıyla ilgili olarak araştırmalar yaptığı intibaini veriyor. Gerçekten, o, Timur'un hayatı ve faaliyetleri ile ilgili birçok malumata sahip olmuştur. Daha fazla bilgi için bak; W. J. Fischel, *Ibn Khaldun and Tamerlane*, s.36-37, 81-82.

* Bu konu ile ilgili olarak yine bak; İbn Haldun, *Et-Ta'rif bi İbn Haldun ve Rihletih Garben ve Şarken*, yay; Muhammed bin Tavit et-Tancı, s.368-374. Walter Fischel, *Likai İbn Haldun li-Teymurlenk*, tercüme eden; Muhammed Tefvik, s.71-77.

⁶⁷ Arap ve Avrupa kaynaklarında Timurlenk'in ordusuyla ilgili çok çelişkili ifadeler vardır. İbn el Furat'a göre Timurlenk'in ordusu 240 bin kişiydi ve bunların 30 bini savaşçıydı, bak; *Ibn el-Furat*, c.2, s.370. Ancak İbn Arabşah Timurlenk'in ordusunun sayısını 800 bin olarak veriyor, bak; *Ibn Arabşah*, c.1, s.616.

* İbn Haldun ise Timurlenk'in ordusunun bir milyondan daha fazla olduğunu söylüyor. Bak; Walter Fischel, *Likai İbn Haldun*, s.85.

⁶⁸ Bak; G. Roloff, "Asiatische und europaische Kriegführung", *Der Islam*, 1940, Bölüm 26, s.110-115 ve E. Strauss, *Toldoth ha-Yehudim*, s.14-15.

⁶⁹ Genel olarak Timurlenk'in 8 Nisan 1336 "h.736" yılında doğduğuna inanılır ve bu yüzden Timur Dimaşk'ta bulunduğu sırada muhakkakki 65 yaş civarında olmalıdır. İbn Arabşah ve Nucüm'a göre ise Timur'un ömrü 80 yaşına ulaşmıştır. Bak; en-Nucüm, c.6,

karşılaşma ihtimalinden uzak kalabilmek için Mısır'a kaçtım. Timur ciddi bir şekilde topaldı ve hatta bacaklarından bir tanesi kısa ve yerden yukarıda duruyordu, bu yüzden fonksiyonunu yerine getirmiyordu. Bu sakatlık hadisesinin ne şekilde olduğu hakkında birbirini tutmayan iki farklı hikaye anlatılır.⁷⁰ Denilir ki; Timur gençlik döneminde bir ok ile yaralanmış ve bu yüzden bir tarafını kullanamaz olmuştur. Bazıları ise şöyle der; Timur eşkiyalık (yol kesici) yaparken esir düşmüş ve onu esir alanlar da, daha fazla suç işlemesine engel olmak için 'kendisini öldürmek istemişlerdir, ancak o çok usta ve mahir olduğu konuşma sanatını kullanarak ve bir daha asla soygunculuk yapmayacağına dair söz verip yemin ederek ölümden kurtulmayı başarmıştır. Timurlenk çok yakışıklı, latif ve güzel bir görünüme sahip idi.⁷¹ Bu durum da, Eflatun'un, "Bütün güzeller iyidir" görüşüne ters düşüyordu, çünkü Timur çok yakışıklıydı ancak çok ta kötüydü ve onun kötülükleri yaşının ilerlemesiyle iyice arttı. Timur gençliğinde yaşlı ama zengin bir kadın olan Kamer ed-din ile evlendi.⁷² Timur Sultan Mahmut⁷³ adıyla bilinen, karısının oğlunun hakimiyeti boyunca, adil, şefkatli, haddinden fazla cömert ve övgüye layık idi. Ancak yaşlı ilerleyip te, benim Dimaşk'ta bulunduğum yıllarda Tatar bölgesindeki Sana'ya (Thana) 1395 yılında gittiği sırada lanetli ve had safhada zalim bir insan haline gelmişti.

s.281. *İbn Arabşah*, c.2, s.782. Arap kaynaklarına göre Timur 1405 "h. 806" yılında vefat etmiştir.

⁷⁰ Bütün kaynaklar, Timur'un kalçasından aldığı bir ok yarası neticesinde sakat kaldığını söyler, (en-*Nucûm*, c.6, s.74). *Clavijo*'ya göre ise (s.217); Timur Sistan'a yapılan akın esnasında sağ bacağından yaralanmış ve bunun neticesinde ömür boyu sakat kalmıştır. Buna ilaveten o sağ elinden de yaralanmış ve küçük parmağı ile onun yanındaki parmağını kaybetmiştir. Topal kelimesi Farsça da Lenk demektir ve bundan sonra O'nun ismi Tamerlane olarak telaffuz edilmiştir.

⁷¹ Timurlenk'in fiziki görünümü ile ilgili olarak bak; *İbn Arabşah*, c.2, s.780-782. *Clavjo*, s.22. *Memoire*, s.463. Aynı şekilde bak; en-*Nucûm*, c.6, s.281. Burada şöyle deniliyor; "Timur, uzun boylu, geniş alınlı, büyük kafalı, çok kuvvetli, kırmızıya çalan beyaz tenli, geniş omuzlu, kalın parmaklı, gür sakallı, bir eli işlemeyen, sağ bacağı sakat, parlak gözlü, gür sesli ve ölümden korkmayan biriydi. O seksen yaşına kadar yaşadı ve o sırada bile gücü kuvveti yerindeydi."

* Bak; İbn Tagriberdi, en-*Nucûm*, c.13, yay, Muhammed Şaltut, el-Heyet el-Mısıriyye el-Amme Litte'lif ve'n-Neşr, sene, 1970, s.162. İbn İyas ise, Timur'un fiziki görünümüyle ilgili olarak tam tersine şunları söylemektedir; "Denilirki; Timur bu heybetli görünümüne rağmen, sağ bacağı sakat ve kısadır, çember sakallıdır, saçları da beyazlamıştır ve kesinlikle de binici olmaya ve kahramanlık yapmaya müsait birisi değildir, ancak hilebaz ve aldatmayı iyi bilen birisidir." Bak; İbn İyas, *Bedâyi' ez-Zuhûr*, c.1, kısım 2, s.619.

⁷² Kaynaklar bunu doğrulamıyor, Bak; *Encyclopaedia of Islam*, s. v. "Timurlang", c.IV, s.799.

⁷³ Burada kastedilen, O'nun karısının oğlu Sultan Mahmut'tur. Timurlenk gerçek anlamda bir hükümdar veya sultan olmadı, her ne kadar Timur da idarede söz sahibi idiye de tahtın asıl sahibi ve hükümdar Timur'un tayin ettiği Mahmut Han idi. Mahmut'un babasının ismi Suyurgatmış idi, Timurlenk Mahmut'un annesi ile, o'nun babasının vefatından sonra evlendi. Bak; en-*Nucûm*, c.6, s.84,158. Dimaşk'ın fethinden sonra Timurlenk Emevi camisinde hutbenin Sultan Mahmut ve onun veliahtı adına okutulmasını emretti, o dönemde Hükümdar veya Han'ın ismi cuma namazında zikrediliyordu, en-*Nucûm*, c.6, s.65.

*Bak; *Nucûm*, c.12,s.242.

Ben çok geçerli sebeplerim sebebiyle böylesine muazzam bir şehrin tahrip edilmesinden dolayı derin üzüntü duydum, çünkü ben bu şehre çok genç yaşta ve çok fakir olarak geldim ve burada çok büyük bir zenginlik ve itibar buldum. Ancak bütün bunlar, oradaki diğer hristiyanların⁷⁴ çektiklerinden daha az olsa da, o insanlardan gördüğüm kötülükler sebebiyle, çok çaba sarfetmek ve tehlikelere göğüs germekle gerçekleşti. Çoğu zaman onların elinden acı çektim, bazı zamanlar ise, o kötü insanların kalplerine saldıgım korku sebebiyle ceza vermeksizin olayı geçiştiriyorlardı. Çünkü bu bölgede hakim olan sultanlar⁷⁵ biz Latinler'den hoşlanıyorlardı, bu sebeple mesele o kötü insanların, memlûklardan kan dökülünceye dek kırbaçla yedikleri dayaklarla neticeleniyordu ve bu yolla da ben Dimaşk'taki kötü insanların kötülüklerine büyük ölçüde engel oldum.

Timur maiyyetinin bir çok mala ve servete sahip olduğunu gördü ve Türkiye Sultan'ı Bayezid'in daha önce de niyetlendiği üzere, eğer Timur Kahire'ye giderse Suriye'yi ele geçirmek üzere büyük bir ordu topladığı sayıyasını haber aldı. Timur o zaman tekrar bir durum değerlendirmesi yaptı ve sahip olduğu ganimeti yüklenip geçici bir süre için ülkesine dönmeyi kararlaştırdı.⁷⁶ Kendisiyle birlikte güzel genç kızları, erkek çocukları ve o dönemde Dimaşk'ta fazla miktarda birikmiş olan başlıca sanatkarların büyük bir bölümünü yanına alarak, şehri harap olmuş ve boş bir halde küllerden oluşmuş bir yığın olarak terketti.⁷⁷ Şehrin çevresindeki tek bir yerde, doğu tarafında Centura⁷⁸ hristiyanlarına bağlı olan bölümde bulunan az sayıdaki küçük evlere yangın sirayet etmediği için bu evler ayakta kalmıştı. Şu, gerçek bir vakıdır ki; bu şiddetli yangın Timur'un oradan ayrılmasından sonra da şehirde tam dokuz ay boyunca devam etmiştir, ben bunu bizzat gözlerimle gördüm ve işte bu yüzden bütün insanlar her şeye kadir olan Allah'ın adaletinden korkmaktadırlar. Allah hiç kimseye, çok güçlü dahi olsa, günahlarıyla elde ettiği şöhrete mücade etmez. Allah işledikleri günahlardan dolayı onlardan çok şiddetli bir şekilde intikam almak istedi, onların elinde yiyecek hiç birşey kalmamıştı, çünkü herşeyleri Timur tarafından imha edilmişti, bu yüzden de işçelerini çok uzak mesafelerden getirmek suretiyle temin ediyorlardı. Allah ayrıca onlara

⁷⁴ Bak; Yukarıda, s.241, dipnot 65.

⁷⁵ Burada Memlûk Sultan'ı Berkuk (1382-1399) ve oğlu Ferec'e (1399-1412) işaret ediliyor.

⁷⁶ Nucûm'a göre Timurlenk gerçekten ülkesine dönmemiştir, fakat o böyle bir intibayı, düşmanlarının dikkatini başka tarafa çekmek için yapmıştır. Daha sonra, o bilerek yanılma için, ikinci bir defa Halep'e doğru yürümüş ve oradan Ruha ve Mardin yoluyla 1401 yılının 9 Temmuz'unda Bağdat'a gelmiştir. Bundan sonra da Küçük Asya'ya doğru yönelmiş ve orada Bayezid'in kumanda ettiği Osmanlı Ordularını, Ankara'da çok iyi bildiği üzere hezimete uğratmıştır. Bak; Nucûm, c.6, s.81.

* Bak; Nucûm, c.12, Dar el Kütüb el Mısıriyye baskısı, s.265-268.

⁷⁷ Timurlenk'in, Dimaşk'tan Semerkant'a sanatkarları alıp götürdüğü konusunda bütün kaynaklar müttefiktir. Aynı şekilde Timurlenk'in Dimaşk'tan ve diğer şehirlerden maharetli ustaları ve her türden sanatkarları kendisiyle birlikte alıp Semerkant'a götürdüğü herkes tarafından bilinir. Clavijo ve Şerefeddin'e göre; Timurlenk, Dimaşk'tan beraberinde, ok ve yay ustaları ile cam ve porselen ustalarını da memleketine götürdü. Bak; Clavijo, s.134,287. Şerefeddin, III, s.340-347. Heyd, Levante Handel, s.467-468.

⁷⁸ Bu kelime tam olarak tanımlanamadı.

gökten, doymak bilmeyen aç çekirge grupları gönderdi ki, bu hadise Timur'un Mart ayında Dimaşk'ı terketmesinden sonra Mart ve Nisan aylarında vuku buldu.⁷⁹

Bunun neticesinde onlar o yıl içersinde hiçbir ürün yetiştiremediler ve hasad alamadılar, çünkü çekirgeler herşeyi silip süpürdüler ve yalnızca çiçekler ile meyveleri değil, yaprakların saplarını, yaprakları ve gövdeyi de yediler. Zavallı Dimaşkılılar tahmin edilemeyecek derecede açlık çekmeye başladılar. Onlar yardım görebilecekleri hertürlü yoldan yoksun kaldılar ve çok sayıda insan açlık, yokluk ve üzüntüden helak oldu. Ötöleri gömecek kimse olmadığından yollarda ve caddelerde birikmiş olan kokmuş cesetlerin pis kokuları havayı iyice kirletmişti. Bu şartlar altında, yanmaktan kurtulmuş tek yer olan kale hariç, insanlar yaşamlarını sürdürebilecekleri herhangi bir yer bulamuyorlardı. şiddetli sıkıntılar ve kokuşmuş cesetlerin pis kokularından aklı ve cismî direncimiz yok olmuş ve zayıflamıştı. Çok fazla korkmuş olmaktan dolayı ne uyuyabiliyor ne de yemek yiyebiliyordum. Her hâl ve kârda ben Timur'un orada bulunduğu sırada Dimaşk'ta değildim ve Timur Dimaşk'a geldiğinde ben Kudüstaydım. Hikayenin başlangıcında ben Kudüs'e kendi adıma gittim, daha sonra ise babamın ruhuna dua için gittim. Orada bütün kış boyunca kaldım, bu süre zarfında da kendimi dinlendirip ibadetle meşgul oldum. Timurlenk geldiğinde, Sultan'ın ordusu bozguna uğrayıp kaçmaya başladığı zaman, yanımda bir hizmetçim ve Kafa'nın Januense konsülü olduğu halde seyahatime başladım ve ilk önce Dimyat'a oradan da Nil yoluyla Kahire'ye doğru ilerledik. Ben bütün malımı mülkümü Dimaşk'ta ve Roma'da kaybetmiş olmakla birlikte İskenderiye'ye doğru yöneldim.⁸⁰ Ben bu bölümde seyahatimle ilgili hikayeyi gözardı etmeye karar verdiğim için, tekrar Timur'un yaptığı işleri anlatmaya döneceğim. Timur'un gitmesinden sonra ben İskenderiye'den Kahire'ye döndüm daha sonra da Kudüs'e gittim. Oradan da Kıbrıs'a yöneldim ve sonunda büyük bir üzüntü içersinde, feci şekilde harap olmuş bir halde bulduğum Dimaşk'a ulaştım. Ben bu süre içersinde ne olduğunu bir kenara bırakıp tekrar Timur'un yaptığı işlere dönüyorum.⁸¹

⁷⁹ Timurlenk'in Dimaşk'ta kaldığı süreyle ilgili olarak söylenenler çok farklılık gösterir. Bazıları bu sürenin 80 gün olduğunu söyler; *en-Nucûm*, c.6, s.68, diğer taraftan *Memoire*, s.455'te 90 gün der. Timurlenk, Dimaşk'ı 19 Mart 1401'de terketmiştir. Bak; *es-Sulûk*, varak 27b. *İbn Arabşah*, c.2, s.134. *en-Nucûm*, c.6, s.67. *Menhel*, varak 1149. Aynı, varak 24b.

* Bak; *en-Nucûm*, c.12, s.245. el-Makrizi, *Kitâb es-Sulûk*, c.3, kısım 3, s.1051. İbn İyas, *Bedâyi' ez-Zuhûr*, c.1 kısım 2, s.616. Arapça kaynaklar da, Dimaşk'a olan çekirge istilasını teyid ediyorlar, bak; *en-Nucûm*, c.12, s.253. İbn Hacer, *İnba el-Gumr*, c.2, s.138.

⁸⁰ Bu bilgiler, daha önce yukarıda geçmiş olan girişteki, De Mignanelli'nin biyografisiyle ilgili bilgiler aktarıırken verildi.

⁸¹ Mignanelli, daha sonra bunlara ilave olarak, Osmanlı Sultanı Bayezid ile Timurlenk arasında vuku bulan savaşı, İzmir'in fethini ve ayrıca bunların yanı sıra Bağdat'ın fethini de anlatıyor. Daha sonra makalesine Hz. Muhammed'in aslı ve dini ile ilgili bilgileri ekliyor. Mignanelli makalesini daha sonra 1446 yılında ilave ettiği yahudiler tarihiyle ilgili olan bölümle bitiriyor. Biz bütün bunları şuanki çalışmamızın dışında tuttuk.

* W. Fischel'in Yukarıdaki dipnotunda Hz. Muhammed ile ilgili Peygamberin hakketmediği bazı hoş olmayan tabirler kullanılmıştır ki; Bunlar batılı yazarların, kitaplarında kullanmaya alışık oldukları şeylerdir. Biz bu tabirleri Arapça tercüme almaktan sakındık.

KULLANILAN KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

A. ARAPÇA KAYNAKLAR

- 1- İbn İyas, Muhammed bin Ahme bin İyas el- Mısri (öl.h.930).
Bedâyi' ez-Zuhûr fi Vekâyi' ed-Duhur. Birinci bölüm ikinci kısım, yay; Muhammed Mustafa, el-Heyet el-Mısıryye el-Amme lil-Kitab, Kahire,1403/1983.
- 2- İbn Tagriberdi, Cemal ed-din Ebu'l-Mehasin Yusuf (öl.874/1470)
en- Nucûm ez-Zâhire fi Mulûk Mısr ve'l-Kahire, c.12, Dâr el-Kutub baskısından kopya edilmiş nusha. c.13; Yay; Fehim Muhammed Şaltut, el Heyet el-Mısıryye el-Amme li-Te'lif ve'n Neşr, Kahire, 1390/1970. c.14; Yay; Dr. Cemal Muhammed Muharrez, Fehim Muhammed Şaltut, el-Heyet el-Mısıryye el-Amme lil-Kitâb, Kahire, 1391/1972.
- 3- İbn Tagriberdi,
Ed Delil eş-şâfi ale el-Menhel es-Sâfi, c.1, 2, yay; Fehim Muhammed Şaltut, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi Baskısı,1983.
- 4- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed bin Ali bin Muhammed (öl.h. 825).
İnbâ' el-Gumr bi Ebnâ' el-'Umr, yay; Dr. Hasan Habeşi, 3 cilt, Lecnetü Ahyâ'üt Turâs el-İslami, Kahire, 1969-1976.
- 5- İbn Haldun, Abdurrahman bin Muhammed, (öl. 808/1405).
Et Ta'rif bi İbn Haldun ve Rihletihî Garben ve şarken, yay; Muhammed bin Tavit et Tancı, Kahire, Lecnetü't Telif ve't Tercûme ve'n Neşr, Kahire, 1951.
- 6- İbn Arabşah, Şihab ed din Ahmed bin Muhammed.
Kitâb Acâib el-Makdûr fi Ahbar Timur, birinci baskı, Matbaatü Vâdi'ün Nil, Kahire, sene; h. 1285.
- 7- İbn el-İmâd el-Hanbeli, Ebu'l-Fellah Abdü'l hay bin el-İmad (öl. h. 1089).
Şezerât ez-Zeheb fi Ahbâr men Zeheb, el Mektebü't Ticari Li-tıbaa ve'n Neşr ve't-Tevzi baskısı, Beyrut, Lübnan.
- 8- İbn Kadı Şuhbe, Takiyuddin Ebu Bekr bin Ahmed (öl. 851/1448).
Tarihi İbn Kadı Şuhbe, c. 3, yay; Adnan Derviş, Dimaşk baskısı, 1977. C. 4 Kahire'deki Dârû'l-Kutub'ten fotokopi, Tarihi Timur, no:2402.
- 9- İbn Tolun, şemseddin Muhammed bin Ali (öl. h. 935).
Kudatü Dimaşk, "Es Sugûr el-Bissam fi Zıkr men vela Kudâ'ış şam", yay; Salâh el-Müneccid, Dimaşk, 1956.
- 10- El Hatib el-Cevherî, Ali bin Davud es-Seyrâfî, (öl. h. 900).
Nuzhetu'n Nufûs ve'l-Ebdan fi Tevarih ez-Zaman, üç cilt, yay; Dr. Hasan Habeşi, Dâr el-Kütüb Matbaası, Kahire, 1970.
- 11- El-Ayni, Bedreddin Mahmud, (öl. h. 855).

- 1- İkd el-Cumân fî Tarihi Ehl ez-Zamân, Dâr el-Kütüb'te yazma, Kahire, no: H 8203, c. 26-27.
- 12- El-Makrizi, Ahmed bin Ali, (öl. h. 845).
Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifeti Düvel el-Mulûk. C.1 üç kısım, yay; Dr. Muhammed Mustafa Ziyâde, Lecnetü't- Te'lif ve't Tercûme ve'n Neşr, Kahire, 1934-1958. C.3 üç kısım, yay; Said Abdü'l-Fettah Aşur, Dar el-Kutub Matbaası, Kahire, 1970-1971.
- 13- Walter Fischel, Likai İbn Haldun Li-Timurlenk, Tercûme; Muhammed Tevfik Verdi, Dâr Mektebet el-Haya yayınları, Beyrut.

B. AVRUPA KAYNAKLARI

- 1- De Mignanelli, Ascensus Barcoch, Latince'den İngilizce'ye W. Fischel tarafından çevrildi;"Arabica, c. 6, 1959".
- 2- Gonzalez de Clavijo, Embassay to Tamerlane 1403-1406, İspanyolca'dan, Guy le Strange tarafından çevrildi, London, 1928.
- 3- E. Piloti, L Egypte au Commencement du quinzieme siecle, Le Caire 1950.
- 4- Thomas Wright, Early Travels, the travels of B. de la Brocquiere.

EK

(Bak; s. 229, dipnot 29)

Yazısında Tarihi gerçekleri, çok dengeli ve adil bir biçimde ortaya koyan De Mignanelli'nin, Mühakkak ki bilgi aldığı insanların birisinden duyduğu bu hikayeye inanabilmesi ve onu yazısına katmasının faydalı olacağını düşünmesi oldukça ilginçtir. Bu durum belkide yalnızca, ortaçağlarda Hristiyan yazarların genel olarak Yahudilere duydukları düşmanlıkla izah edilebilir. Yahudilere karşı takınılan bu tavırlara, Mignanelli yazılarının diğer bir bölümünde, onların dinleri ve kronolojisi ile ilgili küçük düşürücü pek çok yorumunda ifade etmiş olduğu gibi o da bu tutumlara katılmıştır (bak; *Vita Tamerlane*, varak 38). Mignanelli onları kinci olarak adlandırır ve onların çoğunluğunun, İbranic'e'nin ilk Tanrısal dil ve bütün insanların babası olan Adem'in bu dili konuşmuş olduğuna inanmalarına kızar. Bunun böyle olmadığı kolayca ispatlanmıştır. Diğer taraftan Mignanelli, mantık, felsefe, ilahiyat, astronomi ve bizim gramerimiz konusunda çok tecrübeli ve yetenekli bir İspanyol Moses Hahamı olan Maimanides'i över.

Bununla beraber, "yaygın bir efsane"nin bütün özelliklerine sahip olan bu hikaye eleştiriye tabi tutulmalıdır. Farklı çağdaş yazarlara baktığımızda, bu efsaneyi, diğer yazarların da başka mekanlarda ve yerlerde belki birazcık farklı kalıplarda ağızdan ağıza dolaşan bir efsane olarak tekrar ettiklerini görürüz.

Yukarıda geçmiş olan Sultaniye'nin Dominikli keşişi Jean'ın; *Memorie sur Tamerlan et sa Cour* (1403) s. 456 isimli kitabında Yahudilerle ilgili olan bu efsaneye ait bazı benzerlikler vardır, ancak bunlar Halep Yahudilerinin değil, Türkiye'deki Bursa şehri Yahudilerine aittir, (bak; *Sehâvi*, c. III, s. 47.5). Burada şunları anlatıyor; "Türklerin yenilgisinden sonra, Timur Bey Bursa'ya geldiği zaman, bazı Yahudi ruhani liderler onun huzuruna geldiler ve kendisine;"onunla aynı Tanrıya aynı tarzda inandıklarını söylediler". Timur ise; "sizin dininiz (yasa) iyidir" diye cevap verdi ve onlara; karılarını ve çocuklarını kötülük yapılmaması için ibadethanelerine getirmelerini söyledi. Yahudiler onun bu isteğini sevinçle yerine getirdiler. Kurtulmak için pek çok kişi onları izledi. Timur gelir gelmez şehre girip Yahudilerin ibadethanesinin kapısını kapattırarak onları yaktırdı. Anlatması uzun daha pek çok zulüm yaptı ve mubarek peygamber'in, ona ruhunun selameti için emrettiği şeyi yaptığını söyledi".

Yine Almanca bir eser olan; *Die altosmanischen anonumen Chroniken* (yay. Giese, Abdhlg. für die Kunde des Morgenlandes, Leipzig, 1925, c. 17,s. 52-53) de aynı motifleri işleyen bir hikayeden bahsedilir, ancak Halep'te ve Yahudilerle ilgili değil, Dimaşk'ta ve Yezidiler ile ilgilidir.

Burada şöyle anlatılır; "Timurlenk Dimaşk'ı yağmalayıp harap ettiği sırada, oradaki halkın çoğunluğunun Yezidi olup hilekarlık yaptığını farketti ve "Her kim Yezidi ise onu ödüllendireceğim" diye bir ilanda bulundu. Daha sonra sayısını yalnızca Allah'ın bildiği Dimaşk halkı toplandı ve Timurlenk onların hepsini büyük bir camiye doldurdu. Bu şekilde, orada 12000 kişinin toplandığı söylenir. Orada toplanan insanların

bazıları Yezidi değildi ancak ödül almak amacıyla oraya gelmişlerdi. Onların hepsi caminin içersine doldurulduğu zaman, Timurlenk caminin kapısının kapatılmasını ve ateşe verilmesini emretti. Böylece içerdekilerin hepsi cayır cayır yandı.

Yine aynı şekilde J. Schiltberger'in *The Bondage and Travels* (s. 22-23) isimli kitabında, Mignanelli'nin hikayesini andıran ve ondan bazı izler taşıyan, ancak Hristiyanlar için uyarlanmış bir hikayeden söz edilir. Schiltberger burada şöyle der; "Timurlenk, Dimaşk'taki papazları, eşlerini, yaşlı ve genç olmak üzere diğer bir çok insanı korumak vaadiyle 30000 kişi oluncaya kadar tapınağın içine doldurur. Daha sonrada tapınak tamamıyla dolduğu zaman kapıları kapatır ve çevresine odunlar yığılarak burayı yaktırır. Böylece onların hepsi ölür."

Tarihsel seyri içersinde, Timurlenk'in Halep'te bulunduğu sırada, oradaki Yahudilerin çekmiş olduğu sıkıntılar, bir Yahudi Hahamına ait olup A. Neubauer tarafından, Bodleian kütüphanesi İbranice yazmalar katoloğunda ilk kez yayınlanan '(Oxford, 1986, No. 1225, s. 433) Bahya ibn Joseph ibn Paguda'nın Arapça yazmasındaki Not'un ilginç olan başlangıcında teyid edilmiştir. Biz bunu okuduk ve o şöyleydi; "Bu Timurlenk'in hikayesidir. 1400 (?) yılında bir cumartesi günü Timurlenk Halep'e girdiğinde şehri yaktı, kutsal adamı esir aldı ve yaşlılar ile çocukları öldürdükten sonra Dimaşk'a gitmek üzere oradan ayrıldı. Dimaşk'ta da burada yaptığı şeyleri aynen tekrarladı. O hicri 803 yılının Hamursuz Bayramı sabahında geriye döndü. Bu zaman zarfında kutsal adam Halep'e geri geldi ve bazı Yahudiler okumak için onunla kaldılar, o kendisine sığınak için Kuliga'yı (?) seçti. Sonra dini tatil günleri olan cumartesi hariç, hiç et yemedi ve bu durumu yedi ay boyunca muhafaza etti. Bir cuma gecesi müritleri onun önünde okumak üzere geldikleri zaman kendisini ölmüş buldular. O hayatta iken onlara, kendisini bulunduğu yere gömmelerini emretmişti..... Sonraları kuraklık olduğunda Yahudiler o'nun mezarına gelirler ve dua edip mutmain olarak geri dönerlerdi". Bu İbrani kaynağı, ayrıca E. Adler tarafından "Aleppo" isimli makalede (*Gedenbuck zur Erinnerung an David Kaufmann*, Breslau, 1900, s. 136-137) ve A. S. Yahuda tarafından yapılmış olan önemli düzeltmeler ve ilaveler ile birlikte şurada yayınlanmıştır; *Prolegomena zu einer erstmaligen Herausgabe des Kitab al-hidaja li-fara'id al-qulub (Howath ha- lewawoth)* Bahya ibn Joseph ibn Paguda tarafından, Darmstadt, 1904, s. 19-20, not 2, ve yine bak; E. Strauss, *Toldoth*, c. II, s. 18-19.

Bu efsane 19. yüzyılda bile geçerliliğini korudu. Yakın Doğudaki Yahudi topluluklarının Safed'teki habercisi olan Yekhiel Fischel'in *Sefer ha-masaoth* ve *Travels*'nde şunlar anlatılıyor; "İran Sultanı Timur 1402 yılında Halep'e geldi. Kadınları alıp götürdü, yaşlıları ve çocukları öldürdü, daha sonrada Dimaşk'a giderek orada da aynı şeyleri yaptı. Hamursuz Bayramı'ndan sonra o tekrar Halep'e döndü ve o sırada yaşlı bir Zaddik kendisinden ders alan bazı Yahudiler ile birlikte kaleye hapsedilmişti. O, kalede inzivaya çekilmişti, tatil günü olan cumartesi hariç, hiç et yemedi ve yedi ay boyunca orada yaşamıştı."